

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Magisterská diplomová práce

Olomouc 2019

Michal URBAN

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

VYJEDNÁVÁNÍ NĚMECTVÍ
Etnicita mezi vymístěním a fluiditou
Magisterská diplomová práce

Kulturní antropologie

Autor: Bc. Michal Urban

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „*Vyjednávání němečtví: etnicita mezi vymístěním a fluiditou*“ vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne

Podpis

Michal Urban

Poděkování

Děkuji Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D. za odborné vedení při zpracování mé diplomové práce a za vstřícnost, se kterou ke mně po celou dobu přistupoval. Dále děkuji své rodině za podporu a trpělivost v průběhu celého studia. Nemalý dík platí také mým přátelům a spolubydlícím, kteří mi pomáhali udržet si duševní pohodu.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Michal URBAN</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Kulturní antropologie – Německá filologie</i>
Obor obhajoby práce:	<i>kulturní antropologie</i>
Vedoucí práce:	<i>Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	<i>Vyjednávání německví: etnicita mezi vymístěním a fluiditou</i>
Anotace práce:	Práce představuje případovou studii ilustrující vyjednávání identity německé menšiny v Moravské Třebové, její součástí je jak zmapování činnosti subjektů sdružujících minoritu, tak i reflexe těchto aktivit ze strany institucí.
Klíčová slova:	Čeští Němci, vymístění, etnicita, vyjednávání
Title of Thesis:	Negotiating of germaneness: ethnicity between displacement and fluidity
Annotation:	The thesis presents a case study of an identity negotiation of the German minority in Moravska Trebova. The thesis consists of an analysis of minority uniting activities and partaking subjects, as well as of reflection of these activities from the perspective of institutions.
Keywords:	Czech Germans, displacement, ethnicity, negotiating
Názvy příloh vázaných v práci:	
Počet literatury a zdrojů:	73
Rozsah práce:	91 s. (161 912*** ** znaků s mezerami)

Obsah

Úvod	6
1 METODOLOGIE.....	8
1.1 Teoretické ukotvení	8
1.2 Předporozumění	9
1.3 Výběr spolku a techniky sběru dat.....	11
1.4 Výběr vzorku	13
1.5 Mylné předpoklady a esencializace	14
1.6 Dosavadní stav zkoumání	15
2 TEORETICKÁ ČÁST	19
2.1 Sudetský Němec, nebo český Němec?.....	19
2.2 Region Hřebečsko, neboli Schönhengstgau.....	20
2.3 Historický background - situace českých Němců po roce 1945	23
2.4 Identita	32
2.5 Analytické náhrady pojmu identita.....	32
2.6 Problém autenticity	34
2.7 Etnicita	35
2.8 Etnicita a národ	37
2.9 Brubaker a etnicita	38
2.10 Etnická stereotypizace němectví	40
3 PRAKTICKÁ ČÁST.....	44
3.1 Organizace, spolek, středisko	44
3.2 Pozice.....	47
3.3 Aktivity	51
3.4 Struktura členské základny	53
3.5 Konstrukce etnické identity participantů	55
3.6 Etnicita jako stigmatizující prvek	62
3.7 Jazyk jako pilíř identity.....	65
3.8 Sebe prezentace města a vymístění německé historie.....	68
Závěr.....	78
Dovětek.....	80
Literatura	81

Úvod

Po ukončení druhé světové války došlo k vysídlení většiny německy mluvícího obyvatelstva Československa, zůstat směla jen malá skupina tvořená uznanými antifašisty, tzv. nepostradatelnými specialisty a osobami ze smíšených manželství a jejich potomky. Na ty, kdo směli nebo museli zůstat, však čekaly další ústrky, ať již v podobě symbolického vymístění nebo vnitřního odsunu.

Německá menšina žije na území České republiky dodnes. Podle výstupů Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 žilo v České republice 18 658 osob hlásících se k německé národnostní menšině, to je 0,18% celkové populace České republiky.¹ Jedná se o čtvrtou největší národnostní menšinu v České republice. Je však nutno dodat, že počet příslušníků této menšiny neustále klesá, což je možno ilustrovat srovnáním cenzů z let 1991, 2001 a 2011. Tato v českých zemích kdysi největší menšina požívá všech kulturních, jazykových a politických práv tak, jak je určují mezinárodní a národní normy, dostává se jí oficiální podpory ze strany českého státu i Spolkové republiky Německo, přesto všechno se potýká s problémy, jako jsou na příklad pokles znalosti německého jazyka, vymizení kulturních tradic, negativní věková a vzdělanostní skladba, úbytek členů a aktivit v rámci spolků sdružujících české Němce, nebo například plná asimilace mladších generací a jejich nezájem o etnickou identitu.²

Tato diplomová práce pojednává o vyjednávání identity členů uskupení Sdružení Němců, které funguje v Moravské Třebové a sdružuje původní německé obyvatele Hřebečska (Schönhengstgau) a jejich potomky. Hřebečsko představovalo v minulosti největší německý jazykový ostrov na území Československa, rozkládalo se na území východních Čech a severozápadní Moravy. Po odsunu původního německého obyvatelstva z regionu tento jazykový ostrov de facto zanikl, jako mentální konstrukt však Hřebečsko stále ještě existuje.

¹ Český statistický úřad. Tab. 614a Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo-podle-scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-ceska-republika-2011-02yz5oqy4z> (staženo 1.1.2019)

² Kreisslová, Sandra, Novotný, Lukáš. Kulturní život německé menšiny v České republice. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Str. 61

Cílem práce je obohatit dosavadní bádání o německé menšinu žijící na území dnešní České republiky, její pozici ve společnosti, to vše na specifickém příkladu území bývalého jazykového ostrova. Teoretická část poskytuje nástin historického vývoje německé existence v Československu po roce 1945, jako i krátký exkurs do situace po roce 1989, komentář k termínu „sudetský Němec“ a teoretické vymezení fenoménu identity a etnicity. Stěžejní částí práce je však zkoumání procesu vyjednávání němectví. Nedílnou součástí práce je poziční analýza, která rozkrývá, jaká sdružení se na vyjednávání podílejí, jaká je jejich činnost a jak vystupují v prostoru. Pokud jsou nazírány identity aktérů, děje se tak prizmatem Brubakerovi a Cooperovi postbarthovské teorie identity oproštěné od esencialismu.

Téma diplomové práce bylo zvoleno hned z několika důvodů, kterými byly v první řadě osobní zájem o historii a současnost českých Němců a snaha o rozšíření poznání především v oblasti života českých Němců vyrůstajících v socialistickém Československu. Téma českých Němců bylo dlouho tabuizováno a neprávem redukováno jen na problematiku odsunu. V posledních několika letech se však situace lepší a celé téma je jak vědecky, tak i společensky přístupnější. Tato práce obsahuje stručné shrnutí dosavadních bádání v rámci diskursu českých Němců, které poukazuje na kuriózní situaci. Zatímco historických prací zabývajících se německým osídlením českých zemí a tragickým odsunem Němců z Československa je v dnešní době již celá řada, publikací zabývajících se současnou, „žijící“ německou menšinou v Čechách, nebo její pozicí ve společnosti je spíše poskrovnu. Nabízí se otázka, zda nadále nedochází k symbolickému vymístování této menšiny v rámci naší společnosti. Dozajista se dnes již nejedná o nejpočetnější menšinu na našem území, přesto by si podle mého názoru zasloužila větší pozornost. „Tlustá čára“ za minulostí, tak jak o ní mluvil například Václav Havel, by neměla vytlačovat stále žijící menšinu mimo naši společnost.

1 METODOLOGIE

1.1 Teoretické ukotvení

Pro realizaci výzkumu jsem se rozhodl využít metod kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum popisuje životní světy aktérů zevnitř, nabízí celou řadu nástrojů k pochopení sociálních realit a v konečném efektu nabízí plastičtější obraz zkoumaného fenoménu.³ Při vytváření výzkumného designu bylo nejdůležitější určit si cíl studie, její teoretický rámec, konkrétní otázky a druh empirického materiálu. V této fázi se osvědčila volba výzkumné metody, neboť výzkumné otázky nepředstavovaly neměnné entity a v průběhu výzkumu se proměňovaly, nebo byly doplňovány. Souběžně se sběrem jsem se snažil analyzovat již sebraná data a na základě jejich výsledku optimalizovat další průběh výzkumu. Mezi stěžejní metody kvalitativního výzkumu, které jsem při zpracovávání studie využil, patří pozorování, různé druhy interview a v neposlední řadě analýza písemných a obrazových materiálů.⁴

Metodou mého výzkumu je případová studie. Teorie říká, že cílem případové studie je přesný popis nebo rekonstrukce konkrétního případu, který je do hloubky popsán se všemi kontextuálními složitostmi. Nazírání případu je spíše širší, kromě jednotlivých osob mohou být jejím cílem sociální jednotky, např. rodiny, nebo organizace a instituce. V mém případě jsem se na počátku zaměřoval jen na členy sdružení (české Němce), později s vývojem situace a rozšiřováním perspektivy jsem do výzkumu zahrnul i městské instituce, jako např. muzeum. Nejdůležitější by měla při případové studii být identifikace určitého, pro dotazování výzkumu vypovídajícího případu, jasné ohraničení, co s případem ještě souvisí a jaké metodické přístupy třeba využít při jeho rekonstrukci.⁵

Data jsem analyzoval pomocí otevřeného kódování. Při tomto procesu dochází k rozkládání získaných dat, jejich konceptualizaci a následně znovu ke složení. Text je tedy segmentován na jednotky, které obdrží odpovídající názvy a které jsou dále

³ FLICK, Uwe, Ernst von Kardorff & Ines Steinke (Hrsg.). *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Hamburg: rowohlt's enzyklopädie, 2000. Str. 17

⁴ Tamtéž, Str. 22

⁵ Tamtéž, Str. 254

zpracovávají. Takto zařazené jednotky, které lze označit jako kódy, je pak možno strukturovat do kategorií.⁶

Při provádění kvalitativního výzkumu je velmi důležitá reflexivita výzkumníka. Ta v ideálním případě představuje mechanismus, který by měl mírnit vliv výzkumníkovy subjektivity na výsledky šetření a zároveň posilovat důvěryhodnost celého výzkumu navenek. Nelze také pominout dopady přítomnosti výzkumníka na zkoumané aktéry a situace, ve kterých tito figurují.⁷

1.2 Předporozumění

Čeští Němci ať už ti zůstávají, nebo ti, kteří dnes žijí ve Spolkové republice Německo, jsou dlouhodobě v hledáčku mého zájmu, a to jak odborně, tak i ve volném čase. Při výběru tématu tedy nebylo těžké se rozhodnout právě pro některé z témat souvisejících s touto českou autochtonní menšinou. Škála mých kontaktů a setkávání se s českými Němci je široká. Můj zájem se stal ještě intenzivnějším po zkušenosti z mého ročního pobytu v Sasku v roce 2014/2015. Spolková republika Sasko byla v minulosti součástí komunistické Německé demokratické republiky. V té době jsme v malé vesnici na německé straně Krušných hor představili výstavu organizace *Antikomplex*, která nesla název *Zmizelé Sudety*. Ta se setkala s velkým ohlasem především u pamětníků odsunu, kteří se na výstavu přijížděli podívat i ze širokého okolí. Ve východním Německu stejně jako v socialistickém Československu byla snaha téma odsunu vytěsnit a pro mnohé z nich to byla jedna z mála příležitostí, kdy mohli hovořit o svých zážitcích. Zatímco v Německu proces vyrovnávání se s touto tragickou historickou zkušeností probíhá prakticky nepřerušně, v Česku je zájem o toto téma minimální a o to větší nadšení budí zájem ze strany mladší generace Čechů. Musím přiznat, že jsem na začátku měl obavy z konfrontace s účastníky odsunu, jejich otevřenost a entuziasmus my však dodaly odvahu se tématu věnovat naplno.

⁶ FLICK, Uwe, Ernst von Kardorff & Ines Steinke (Hrsg.). *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Hamburg: rowohlt's enzyklopädie, 2000. Str. 37

⁷ Tamtéž, Str. 23

V minulosti jsem například provázel některé potomky odsunutých českých Němců při jejich návštěvách rodných míst jejich předků. V takových situacích jsem si velmi zřetelně uvědomoval přetrvávající citlivost tématu odsunu českých Němců, komplikovanost identit jedinců, kteří vyrůstali mezi „dvěma světy“, ale i vlastní mentální bloky spojené s nelehkou historií Čechů a Němců. Sám jsem se však v takových situacích často stavěl do bezpečné zóny mimo nacionální kategorie, což mi umožňovalo získat určitý odstup.

Mimo spolupráce s odsunutými Němci jsem v minulosti spolupracoval i s neodsunutými českými Němci a jejich potomky. Účastnil jsem se mnoha akcí zastřešovaných *Shromážděním německých spolků v České republice* a spolupracoval se Sdružením Němců z Chomutova. Tématu neodsunutých českých Němců jsem se věnoval mimo jiné i ve své bakalářské práci. Obrovskou výhodou při vstupování do terénu mi vždy byla znalost německého jazyka a znalosti historického pozadí.

Mým původním výzkumným záměrem bylo zabývat se identitou potomků českých Němců, kteří vyrůstali v reálně existujícím socialismu, a nezažili tak kontinuální prožívání německé identity a kultury. Již ve své bakalářské práci jsem se zabýval rodinnou pamětí neodsunutých Němců z Jeseníků a měl jsem tudíž již nějakou rámcovou představu o situaci českých Němců narozených za socialismu. Chtěl jsem se zaměřit na identitu této etnické skupiny, protože mě zajímalo, kde prochází ona hranice mezi „my“ a „oni“ a jak je konstruována.

Našel jsem Sdružení Němců, které mě zaujalo prezentací svých aktivit. Tento fakt zní banálně, ale pro lidi znalé situace německé menšiny v Čechách je představa, že někde funguje sdružení Němců, které organizuje desítky akcí za rok velikým lákadlem. Původně jsem chtěl setrvat u původního záměru a orientovat se výlučně na konstrukci identity jednotlivých členů. Uvažoval jsem o možných způsobech prožívání etnické identity, se kterými jsem se setkával v rámci rozhovorů s jednotlivými členy sdružení a snažil jsem se je vměstnat do jakéhosi vědeckého rámce, který by měl jasné osy. V průběhu zkoumání jsem si však povšiml něčeho mnohem zajímavějšího. Jezdil jsem do desetitisícového městečka, které bylo založeno německými kolonisty ve 13. století, až do konce druhé světové války bylo většinově obydleno německým obyvatelstvem, dokonce i přes poválečný odsun se

v něm stále vyskytuje fragment německé menšiny – to vše však nikde v prostoru nebylo k nalezení. A to ani v institucích, které svojí podstatou slouží k dokumentování a prezentaci historie daného místa. Německá historie tohoto města jakoby vůbec neexistovala. Přitom uprostřed toho všeho je spolek sdružující zbylé zástupce německé minority, který je na poměry daného města kulturně velmi aktivní. To mě vedlo k rozšíření mé perspektivy z jedinců a sdružení na vyjednávání němectví a fungování spolku v sociálním prostoru.

1.3 Výběr spolku a techniky sběru dat

Jak již bylo výše předestřeno, původním záměrem bylo zkoumání identit českých Němců napříč celou republikou, což se ale z hlediska plauzibility a proveditelnosti výzkumu ukázalo jako nevyhovující. Uvažoval jsem o optimalizaci sběru dat a došel jsem k rozhodnutí, že nejlepší bude využít některé instituce sdružující české Němce. Úvahy o výběru vhodného spolku pro výzkum nebyly nejsnazší. Věděl jsem, že v České republice existují dvě hlavní organizace sdružující německou menšinu, přičemž mnozí zástupci minority jsou členy v obou organizacích. První a starší organizací je *Spolek Němců a přátel německé kultury*, ten má 23 základních organizací po celé republice a sdružuje 1000 členů.⁸ Druhou organizací je *Shromáždění německých spolků v České republice*, které zastřešuje 22 sdružení s celkem zhruba 2000 členy.⁹ Jak bylo již řečeno v úvodu, při sčítání lidu v roce 2011 se k německé národnosti přihlásilo 18 658 osob¹⁰, je tedy zřejmé, že jen zlomek českých Němců je organizován ve zmíněných organizacích. Přesto jsem volil tuto cestu. Zčásti jako jistou protiváhu ke studiím, které se zabývají „jen“ biografiami, a částečně ve snaze přiblížit spolkový život organizované složky německé menšiny. Spolkový život je totiž jedinou příležitostí, při které tato minorita nějakým způsobem vstupuje do veřejného prostoru.

V druhé polovině roku 2018 jsem v rámci svého studia germanistiky narazil na Sdružení Němců – regionální skupinu Hřebečsko. Zástupkyně tohoto sdružení

⁸ Historie – kulturverband.org. [online, cit 02.01.2019]. Dostupné z: http://www.kulturverband.org/?page_id=20&lang=cs

⁹ Rozhovor s prezidentem shromáždění

¹⁰ Český statistický úřad. Tab. 614a Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo-podle-scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-ceska-republika-2011-02yz5oqy4z> (staženo 1.1.2019)

prezentovaly svoji činnost na katedře germanistiky návštěvě z Ženského spolku při Svazu vyhnanců (Bund der Vertriebenen). V rámci představování své činnosti mluvily mimo jiné o taneční skupině fungující ve sdružení, dnech česko-německé kultury, jež pořádají v Moravské Třebové a které mají již bez mála pětadvacetiletou tradici atp. Celkově mě spolek a prezentace jeho činnosti zaujaly. Rozhodujících faktorů bylo několik. V první řadě mě zaujalo to, že se jedná o spolek fungující na území bývalého největšího německého jazykového ostrova v rámci České republiky. Jazykové ostrovy byly logicky více zasáhnuty odsunem původního německého obyvatelstva, asimilační procesy na jejich území probíhaly s větší intenzitou a jejich neodsunutí německí obyvatelé, kterých už tak bylo minimum, většinou „utonuli“ v asimilaci (např. Jihlava nebo Vyškov). Dalším argumentem, proč se spolkem zabývat, byla jeho bohatá kulturní činnost. Díky povědomí o stavu německé menšiny v Čechách a o jejím spolkovém životě jsem věděl, že stav ani vývoj nejsou příliš optimistické. Z tohoto hlediska se Sdružení Němců z Moravské Třebové vymykalo bohatostí svých aktivit, a to dokonce kontinuálně. Neméně důležitými kritérii pro výběr byly i relativní blízkost k místu mého bydliště a nadšení vedoucího práce.

Navázal jsem tedy v říjnu roku 2018 kontakt s vedoucí sdružení Irenou Kuncovou, kterou jsem již znal z našeho setkání v Olomouci. Vložil jsem jí svůj zájem o chod sdružení a jeho členy a dostalo se mi příslibu spolupráce a pozvání na nejbližší setkání sdružení, tzv. Stammtisch. Menší komplikací se ukázala být emailová komunikace, která nebyla dostatečně flexibilním komunikačním prostředkem. Vstřícné přijetí, relativně malá vzdálenost a pravidelné aktivity sdružení mě utvrzovaly ve správnosti volby sdružení jako cíle výzkumu.

Výzkum jsem započal v listopadu roku 2018 a probíhal až do poloviny března roku 2019. Pravidelně jsem dojížděl na akce pořádané sdružením, nebo na případné individuální schůzky. Mimo to jsem komunikoval se zástupci místních institucí a zastřešující organizace sdružení. Provedl jsem 15 polostrukturovaných interview (z toho 4 se zástupci institucí a 11 se členy sdružení). Pozorování většinou probíhalo v rámci pravidelných setkání spolku, tzv. Stammtisch. V rámci mého výzkumu jsem také uskutečnil jednu focus group.

Jelikož se jedná o případovou studii, bylo uplatněno hned několik postupů. Jednalo se o analýzu tištěných materiálů souvisejících s činností spolku, přímé polořizené rozhovory s členy spolku a institucí, o participativní pozorování a analýzu dokumentů. Výzkum tištěných materiálů se týkal analýzy materiálů a publikací vydávaných jak městem, tak Sdružením Němců – regionální skupiny Hřebečsko sídlícím v Moravské Třebové, především však výročních zpráv spolku, které zahrnují veškerou jeho činnost. Rozhovory byly důležitým zdrojem informací, protože však informace získané pomocí rozhovoru podléhají filtraci narátorů a narátorek, doporučuje se doplňovat je i daty získanými při pozorování. Pozorování nám nabízí bezprostřední data, nezkršená pohledem narátorů. Samozřejmě je třeba dávat pozor na možná zkreslení způsobená výzkumníkem.¹¹ Počty článků a zmínek z výročních zpráv bylo nutné redukovat, proto proběhla analýza jen v určitých ročnících tak, aby byl postihnout historický vývoj. Pokud jde o interview, jednalo se polostrukturované rozhovory s předem určenou osnovou a stěžejními otázkami, ty měly eliminovat vznik situací, kdy by se dotazování ubírali směrem k pro výzkum nerelevantním tématům, nebo by naopak nastal dojem, že tazatel je pasivní. Pasivita tazatele může totiž vést k vytvoření komunikačních zábran u respondentů.¹²

1.4 Výběr vzorku

Hladkému vstupu do terénu pomohlo předešlé seznámení se s vedoucími osobami spolku již před samotným vstupem. Kromě toho se ukázalo výhodou, že toto seznámení proběhlo na půdě univerzity, díky tomu se mi dostávalo zvláštní legitimacy. Mým hlavním gatekeeperem byla vedoucí spolku, která mi zprostředkovala přístup na jednotlivé akce pořádané sdružením a dala mi k dispozici řadu dokumentů o činnosti spolku. Při výběru dalších participantů a participantek jsem plánoval postupovat známou metodou sněhové koule, ta se však neukázala jako vhodná, a proto jsem postupoval od jádra sdružení na jeho okraj. Při společných setkáních spolku jsem si pak vybíral jednotlivce vhodné k uskutečnění interview. Moji snahou bylo postihnout co nejširší škálu členů sdružení, oslovoval jsem tedy všechny dostupné věkové skupiny, decision makery i řadové členy.

¹¹ FLICK, Uwe, Ernst von Kardorff & Ines Steinke (Hrsg.). *Qualitative Forschung. Ein Handbuch.* Hamburg: rowohlt's enzyklopädie, 2000. Str. 19

¹² SILVERMAN D.. *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction.* London: Sage Publications. (1995), Str. 96

Přestože původním hlavním zájmem bylo zkoumat procesy vyjednávání identity členů a sdružení jako takového, pro lepší triangulaci jsem provedl i rozhovory se zástupci institucí, které jsou v místě činnosti spolku činné, anebo se spolkem spolupracují, a analyzoval jsem reprezentaci historického německého osídlení v místních muzeích a obecné vlivy existence spolku. V rámci pozorování jsem se také snažil zaznamenávat, jakou mají pořádané kulturní akce rezonanci a zda se jich účastní i většinová společnost, která není se sdružením přímo spojená.

Při výběru participantů a participantek pro interview jsem předpokládal, že se budou rozhovory odehrávat zásadně vždy ve stejném jazyce, aby nedocházelo ke zkreslení skrze jazykové prostředky. Nebyl jsem si jistý, který jazyk zvolit. Ze zkušenosti jsem věděl, že užití němčiny může často vzbuzovat větší důvěru a otevřenost participantů. Tuto premisu se mi ovšem nepodařilo potvrdit. Naprostá většina rozhovorů se odehrála v českém jazyce, který byl většině participantů bližší, někteří z nich německý jazyk vůbec neovládali, ač k němu pociťovali často silné sympatie. Nakonec jsem tedy vždy přistoupil na volbu konkrétního participanta. Němčina byla první volbou hlavně pro nejstarší část, která ještě absolvovala alespoň částečně německou školní docházku.

1.5 Mylné předpoklady a esencializace

Na tomto místě je třeba přiznat, že jsem do terénu vstupoval s určitou idealizovanou představou o výjimečnosti a fungování sdružení. Postupně jsem zjišťoval, že situace ve sdružení je obdobná jako v celé republice. Etnická identita není pro mladší generace zajímavá a tendují spíše k celkové asimilaci. Existence tanečního spolku při sdružení, o kterém jsem věděl, že jeho členka byla dokonce vyznamenána sudetoněmeckým Landsmannschaftem, mi dávala naději, že sdružení má i mladší členstvo. Tento můj předpoklad se nepotvrdil docela. Musím přiznat, že jsem nikdy nebyl aktivním členem žádného spolku ani sdružení a moje představa o fungování podobných subjektů byla na počátku mého zkoumání tedy notně zkreslená.

Na počátku výzkumu jsem měl v úmyslu zaměřit se na vyjednávání identity u jednotlivých členů a sestavit určitý axiální model, to se však ukázalo jako

dysfunkční. Mimo to jsem se ze začátku svého výzkumu dopouštěl silné esencializace svých participantů, když jsem i přes všechno teoretické zázemí tendoval k zpochybňování jejich autenticity na základě počáteční zdánlivé absence etnoidentifikačních faktorů, jako např. německého jazyka atp. Podvědomě jsem hledal obecný heterostereotyp Němce a neúmyslně přehlížel různé aspekty etnicity. Nebyl jsem zpočátku schopen vnímat celou šíři významů, skrývajících se v materiálech a výpovědích. V tomto směru se ukázala jako velmi nápomocná konzultace s vedoucím práce, který mě na můj přešlap upozornil. Poté, co jsem se oprostil od uvažování ve skupinových kategoriích definovaných mírou esence, mohl jsem začít zaznamenávat jednotlivé nuance sebeidentifikací a etnických konstrukcí participantů. Moje zkušenosti z jiných oblastí, kde se čeští Němci sdružují, se tak ukázaly jako mírně kontraproduktivní. Jelikož zatímco Němci ze severních Čech, se kterými jsem měl zkušenost, za sebou měli kontinuální spolkový život již od šedesátých let, kdy vzniklo Kulturní sdružení, a mohli tak v jistém směru navázat na kulturní tradice, čeští Němci z Hřebečska dostali možnost sdružovat se a hledat svojí skupinovitost teprve na počátku devadesátých let. Jejich etnická identita je tím i odpovídajícím způsobem oslabena. Můj osobní facit je tedy takový, že každé regionální sdružení Němců je determinováno jinými faktory a podle toho je třeba diferencovat i v rámci jednotlivých sdružení. Kromě toho, jakkoliv se výzkumník domnívá, že se osvobodil od nacionálních auto- či heterostereotypů, měl by se mít na pozoru před vlivy takových fenoménů na svůj úsudek.

1.6 Dosavadní stav zkoumání

V dnešní době již existuje k tématu poválečného odsunu německého obyvatelstva, problematice česko-německých vztahů a sociálního postavení českých Němců za socialismu celá řada výzkumného materiálu. V oblasti odborné literatury je možno najít celou řadu titulů, jež se daným tématem zabývají, i když nutno dodat, že tendence je v novém tisíciletí spíše klesající.

Za nejvýznamnější přínos tématu z historického hlediska lze beze sporu označit výzkumnou činnost českého historika Tomáše Staňka, který se ve svých pracích zaměřuje zvláště na právní a společenské postavení německého obyvatelstva v českých zemích v průběhu posledního století. Tématu českých Němců se Staněk

věnuje již od 80. let a v této oblasti patří dnes jeho práce k základní literatuře. Z hlediska této práce je vhodné jmenovat publikaci *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*¹³ z roku 1993, jež skýtá náhled do životních situací českých Němců v období komunistické totality. Studie *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*¹⁴, kterou Staněk napsal ve spolupráci se švýcarským historikem specializujícím se na česko-německou historii Adrianem von Arburgem, se věnuje roli státní moci a jejích orgánů při provádění tzv. „divokého odsunu“. Nejnovějším počinem českých historiků věnujícím se problematice německé menšiny v českých zemích po druhé světové válce je studie autorů Dvořáka, Kovaříka a von Arburga z roku 2010¹⁵. Ze zahraničních autorů věnujících se česko-německým vztahům a konkrétně i vysídlení českých Němců je možno jmenovat uznávaného německého historika Detlefa Brandese a jeho knihu *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*¹⁶, která byla vydána v roce 2002.

Na tomto místě je důležité zmínit, že v roce 1990 došlo k založení tehdy ještě československo-německé komise historiků, která měla za cíl objektivní zpracování společné historie obou zemí. Komise se po rozpadu Československa transformovala na nově vzniklé státní útvary, její cíle však zůstaly stejné a její příspěvky a činnost jsou pro téma česko-německých vztahů velkým přínosem.

Kulturně-společenskému životu německé menšiny v rámci historicky první poválečné organizace (Kulturní sdružení občanů ČSSR německé národnosti) sdružující české, a tehdy i slovenské, Němce se věnuje již výše zmiňovaný historik Staněk ve své knize *Německá menšina v českých zemích 1945-1989*. Vedle historiografických prací můžeme dnes nalézt i celou řadu výzkumu etnografických. Z lokálně orientovaných prací je možno jmenovat práci Jana Otčenáška s názvem

¹³ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*. Praha: ISE, 1993

¹⁴ *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů*. Díl II., svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování. Editor Adrian von ARBURG, editor Tomáš STANĚK. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010

¹⁵ ARBURG, Adrian von, Tomáš DVOŘÁK a David KOVAŘÍK. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010, 534 stran, xl stran obrazových příloh. Země a kultura ve střední Evropě, svazek 15.

¹⁶ BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání: 1938-1945 : plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Translated by Petr Dvořáček. V čes. jaz. vyd. 1. Praha: Prostor, 2002.

*Němci v Čechách po roce 1945: Na příkladu západního Poještědí*¹⁷, která se zabývá osudy zůstavších českých Němců. Jednu z nejzajímavějších prací posledních let je disertační práce etnologky Sandry Kreisslové *Konstrukce kolektivní identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců. Na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*¹⁸, která se věnuje, jak název napovídá, problematice konstrukce etnické identity a kolektivní paměti českých Němců. Kreisslová se společně s germanistou Lukášem Novotným věnovala i kulturnímu životu německé menšiny v Čechách. V knize *Kulturní život německé menšiny v České republice*¹⁹ podávají autoři aktuální přehled o stavu a kulturním vývoji německé menšiny na území České republiky od skončení druhé světové války až do dneška, představují jednotlivé kulturní činnosti a vše rámuje historickými kontexty, zároveň uvádí dnešní čtenáře do současné situace a poukazuje i na všechny aktuální problémy, se kterými se německá menšina aktuálně potýká.

Sociologické práce se často věnují nazírání české společnosti na vysídlení Němců. Jedním z autorů takto orientovaných studií je sociolog Václav Houžvička. Obdobně zaměřený byl i výzkum Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, jež proběhl v 90. letech a nesl název *Čeští Němci, nebo němečtí Češi?*²⁰. Stejně tak je možno najít mnoho novějších bakalářských prací, které se tématu věnují touto optikou. Uvedme namátkou bakalářskou práci Michala Šivice *Znalosti a názory studentů gymnázií v oblasti sudetoněmecké problematiky*²¹ z roku 2015.

Odborných prací, které by se zabývaly německým etnikem v oblasti Hřebečska bohužel není mnoho a většina se jich věnuje jen odsunu, nebo poválečnému osídlování. Diplomová práce Jany Procházkové *Hřebečtí Němci ve staré vlasti a*

¹⁷ OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945 na příkladu západního Podještědí*. Praha: Scriptorium, 2006.

¹⁸ KREISSLOVÁ, SANDRA. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců. Na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2013.

¹⁹ KREISSLOVÁ, Sandra, NOVOTNÝ, Lukáš. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015.

²⁰ Blíže např. v HOUŽVIČKA, Václav. *Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1996

²¹ ŠIVIC, Michal. *Znalosti a názory studentů gymnázií v oblasti sudetoněmecké problematiky*. 2015, 92 s. (165 731 znaků). Bakalářská práce. Univerzita Palackého, Katedra sociologie a andragogiky. Vedoucí práce František Znebejánek

v Německu (k otázce identity specifické menšiny)²² je ojedinělým počinem, věnuje se však výhradně německým obyvatelům Hřebečska, kteří byli odsunuti. Tématu hřebečských Němců se také částečně dotýká historik Jiří Šmeral ve své knize *Hřebečsko, náš kraj?*²³. Jmenovat by se snad dala ještě diplomová práce Ivany Jírkové, zabývající se osídlováním Moravské Třebové v letech 1945-1947²⁴.

Uvedený stručný přehled literatury ukazuje, že valná většina výzkumné činnosti a odborné literatury je věnována tématu odsunu Němců z Československa a následnému dosídlování vyprázdněných oblastí. Situace a především pak stávající stav německé menšiny v České republice se zatím nestaly ve větší míře cílem systematického bádání. Pokud jde o Moravskou Třebovou, nebo přímo místní Němce, nebylo v tomto směru ještě učiněno žádných výzkumů. Záměrem této práce je mimo jiné doplnění poznatků o aktuální situaci místních Němců, jejich prožívání vlastní identity, to vše s ohledem na jejich kulturní činnost a společenský život.

²² PROCHÁZKOVÁ, Jana. Hřebečtí Němci ve staré vlasti a v Německu (k otázce identity specifické menšiny). 2006, Diplomová práce. Univerzita Karlova, Katedra obecné antropologie. Vedoucí práce Blanka Soukupová

²³ ŠMERAL, Jiří. *Hřebečsko, náš kraj?*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009

²⁴ JIRKOVÁ, Ivana. Osídlování Moravské Třebové v letech 1945 - 1947 [online]. Brno, 2007 [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/x5k6t/>>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jaroslav Vaculík.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Sudetský Němec, nebo český Němec?

Region Hřebečsko, jehož jsou participanti výzkumu obyvatelé, patřil k částem bývalé Československé republiky, jež byly do skončení druhé světové války obývány převážně německy mluvícím obyvatelstvem. Konec 19. století se nesl ve znamení politického boje o způsob označování takovýchto území. Rok 1918 vedl k ještě většímu přiosření této česko-německé konfrontace. V českém prostředí se nejčastěji objevují následující dva druhy pojmenování, přičemž ani jeden z nich není nezatížen negativními konotacemi, prvním je *pohraničí* a druhým *Sudety*. Pojem *pohraničí* sugeroval vazbu těchto oblastí ke zbytku republiky, tedy i jejich obyvatel. Nutno si však přiznat, že oblasti obývané německy mluvícím obyvatelstvem dosahovaly na některých místech větších rozměrů, než jaké si člověk představí pod příhraniční oblastí. Po druhé světové válce se označení *pohraničí* dostalo nových konotací a s utužováním komunistické totality docházelo ke stále častějšímu zdůrazňování výjimečného režimu těchto území. V té době se však již skutečně jednalo jen o pás území ležícího při hranici.

Naproti tomu pojem *Sudety* byl prapůvodně čistě geografický. Od starověku byl střídavě označením celé české země, ji obklopujících horských pásem nebo jejich částí. Rozpětí bylo různé, nejčastěji však sahalo od západního úpatí Krušných hor až po Jeseníky. V 19. století se tento pojem postupně etabloval v demografii, vlastivědě a různých dalších oborech. V územním členění Rakousko-uherské říše je mimo jiné možno nalézt země alpské, karpatské a sudetské, přičemž poslední jmenované zahrnují Čechy, Moravu a rakouskou část Slezska. Je nasnadě, že se sílícím národním obrozením rostla i potřeba diferenciací v rámci obyvatelstva českých zemí. Za obyvatele Sudet tak byli postupně považováni německy mluvící obyvatelé Čech, Moravy a rakouského Slezska.²⁵

²⁵ KRULÍK, Oldřich. Historický a teritoriální kontext vývoje pojmu Sudety, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze 1998.

Označení *sudetský Němec* se objevuje poprvé v roce 1866, tehdy však jen jako vedlejší efekt snahy etnologů oddělit alpské Němce od ostatních Němců. Na přelomu století již bylo možno se s pojmenováním *sudetský Němec* a *Sudety* setkat i v českojazyčném tisku, především pak ve slovníku německých politiků z českých zemí.²⁶ Vznik Československé republiky přímo přispěl k tomu, že se pojmu *Sudety* dostalo reálného politického významu. Dne 30. října roku 1918 bylo ve snaze vyhnout se připojení k Československé republice vyhlášeno založení provincie Sudetenland, která však neměla dlouhého trvání.²⁷ Měla sestávat z území části rakouského Slezska, severovýchodního výběžku Čech a severozápadní Moravy.

I přesto, že byl pojem *Sudety* v dobách první republiky naprosto běžným, a to v nejrůznějších souvislostech, převahu získával jeho zpolitizovaný význam, který pokrýval všechny oblasti tehdejšího Československa obývané převážně německy mluvícím obyvatelstvem. Politická instrumentalizace pojmu dosáhla vrcholu, když se Henleinova Sudetoněmecká strana postarala o to, aby byl synonymizován se snahami o odtržení zmíněných území od Československa a jejich připojení k hitlerovskému Německu. Historické zatížení pojmu vedlo po skončení druhé světové války k vytěsnění tohoto označení a bylo možné na něj narazit leda v nově instrumentalizované formě „německého nebezpečí“.²⁸ Z výše uvedených důvodů bych se v této práci rád vyhnul přívlastku *sudetský*, který má podle mého názoru podobně negativní implikace. Pokud budu pojednávat o osobách identifikujících se jako Němci, budou označováni jako čeští Němci. V německém jazyce je samozřejmě konotace pojmu *sudetoněmecký* jiná, i když by se o něm dalo asi podobně polemizovat.

2.2 Region Hřebečsko, neboli Schönhengstgau

Hřebečsko, německy Schönhengstgau, se historicky řadí k několika německým jazykovým ostrovům, které se vyskytovaly na území dnešní České republiky. Jednalo se o oblast rozkládající se na českomoravském pomezí, jejímž kulturním

²⁶ KRULÍK, Oldřich. Historický a teritoriální kontext vývoje pojmu *Sudety*, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze 1998.

²⁷ MÜLLER, Karel; ŽÁČEK, Rudolf, a kol. Opava. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

²⁸ SPURNÝ, Matěj. *Sudety: vývoj a současný život jednoho pojmu*, in: Spurný, Matěj (ed.), *Proměny sudetské krajiny*, Domažlice 2006, Str.4

centrem byla Moravská Třebová. Německé obyvatelstvo osídlilo region již v polovině 13. století za vlády krále Přemysla Otakara II. a tvořilo až do roku 1945 majoritu. Největším specifikem je pravděpodobně neuchopitelnost tohoto regionu, geograficky nebyl totiž nikdy oficiálně kodifikován a jako územní celek byl spíše jakousi mentální konstrukcí²⁹, vymezován bývá různě.

Historie názvu Hřebečsko je nejasná. Existuje teorie, že název pochází z německého slovního spojení „Schind den Hengst“ (Schind – námaha, dřina a Hengst - hřebec), to budiž odkazem na náročné překonávání hřebenu Hřebče.³⁰ Historikové se odvolávají na práci německého národopisce Karla Josefa Jurende z roku 1813, ve které se údajně můžeme poprvé setkat s tímto označením, to však neplatí pro geografické vymezení, nýbrž pro pojmenování místních obyvatel. „Tito jsou z valné části Němci. Žijí v okolí slavného a pozoruhodného lesnatého pohoří a průsmyku – Hřebeč, od nichž mají své jméno“³¹ Používání názvu Schönhengst pro územní celek se etablovalo až v poslední třetině 19. století.³²

Větší část území označovaného jako Hřebečsko se rozkládala na Moravě, část zasahovala do východních Čech. Oblast byla správně rozdělena na dvě části, a to jak politicky, tak i církevně. Část Hřebečska ležící v Čechách spadala pod arcibiskupství v Hradci Králové, moravská část pak pod arcibiskupství olomoucké, každá z částí měla vlastní zástupce v zemských sněmech - ta první v Praze, druhá pak v Brně. Zemská hranice dělila prostor Hřebečska na dvě nestejně velké oblasti. Menší na západě, tvořenou později politickými okresy Lanškroun, Litomyšl a Polička patřícími k Čechám a větší oblast sestávající z politických okresů Moravská Třebová, Svitavy a Zábřeh na Moravě patřící k Moravě.

Hřebečsko, jako jazykový ostrov, sestávalo z cirká 130 obcí a 6 měst: Svitavy (Zwittau), Moravská Třebová (Mährisch Trübau), Lanškroun (Lanskron), Zábřeh na Moravě (Hohenstadt), Mohelnice (Mügilitz), a Březová (Brüsau). Pokud jde o města

²⁹ ŠMERAL, Jiří. *Hřebečsko, náš kraj?*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, str 89

³⁰ HÜBL, K., PECHHOLD, R., LIDL, J., (1962): *Der Schönhengstgau. Bild einer deutschen Sprachinsel*. Stuttgart: Schönhengster Heimatbund e.V.

³¹ JURENDE, K.J.. *Grundrisse zur Ethnographie Mährens*, in: *Počátky národopisu na Moravě, Antologie prací z let 1786-1884*, Strážnice 1997, str. 137

³² BORKOVCOVÁ M., KUNCOVÁ I.. *Hřebečské zvykosloví, kroje, písně a tance*. Lanškroun: Svaz Němců – regionální skupina Hřebečsko. TG tisk s.r.o., 2001, str. 8

Litomyšl, Poličku, Českou Třebovou a Ústí nad Orlicí, ta se nacházela již za hranicí Hřebečska a německé obyvatelstvo v nich tvořilo početně slabou menšinu.

Vznik Československa byl na Hřebečsku, jako i v jiných regionech s převážně německým obyvatelstvem, vnímán často s nelibostí a vyvolával nejistotu. Část českých Němců se po skončení první světové války a založení Československa odmítala smířit s představou života v novém státě, ve kterém by tvořila národnostní menšinu. To vedlo ke snahám o připojení k proponovanému státu Deutsch-Österreich. Tyto separatistické snahy, které si Němci vykládali jako právo na sebeurčení, vedly československou vládu k vojenskému obsazování Němci obývaných oblastí. Přitom často docházelo ke konfliktům a roztržkám. Na několika místech si vyhrocená situace vyžádala dokonce i oběti na životech. To byl i případ centra Hřebečska, Moravské Třebové, kde přišlo při přestřelce 29. listopadu 1918 o život 5 místních Němců a dalších 5 jich bylo zraněno. Při cenzu v roce 1910 udávalo 98%³³ obyvatel Moravské Třebové jako obcovací jazyk němčinu a lze předpokládat, že složení obyvatelstva v roce 1918 bylo obdobné.

Kolem roku 1939 žilo na Hřebečsku okolo 130 000 obyvatel³⁴, z čehož bylo i přes příchod českého obyvatelstva do oblasti v období první republiky, stále více než 80% Němců. V severní a východní části bylo Hřebečsko odděleno od jiných německých oblastí malým počtem českých obcí. Hranice mezi českými a německými aglomeracemi byly tedy poměrně jednoznačné. Běžnému pozorovateli se při pohledu na mapu může celé Hřebečsko jevit jen jako výběžek ucelenějšího německého osídlení severní Moravy, tak tomu však nikdy nebylo a Hřebečsko by mělo být právem považováno za největší jazykový ostrov na území tehdejšího Československa.

Jako region nepředstavovalo Hřebečsko ve své historii nikdy politicky, hospodářsky nebo kulturně jednotnou entitu. Jediný pojící prvek představovala jazyková příslušnost obyvatel. Jak ale upozorňuje Šmeral ve své knize *Hřebečsko, náš kraj?*, ani v tomto směru nebyla jednota absolutní. „*Středem oblasti vedlo rozhraní mezi*

³³ ŠMERAL, Jiří. *Hřebečsko, náš kraj?*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, str 89

³⁴ KRELLER, A.. *Wortgeographie des Schönhengster Landes*. Brünn/Leipzig: Rudolf M. Roher Verlag (1939) Str. 1

*dvěma navzájem obtížně srozumitelnými dialekty. Přírozeným předělem, s nímž se dialektologická hranice do jisté míry překrývala, byl šestadvacet kilometrů dlouhý masiv Hřebečského hřbetu. Východně od něj, na Moravskotřebovsku a Lanškrounsku se obyvatelé nazývali Unterwälder, západně, na Svitavsku a Litomyšlsku Oberwälder.*³⁵ Oblast by se dala rozdělit na dvě kulturně a hospodářsky odlišné části, které původní němečtí autoři označují jako Oberland a Unterland. Přírozenou hranici těchto dvou oblastí v rámci Hřebečska tvořilo zmíněné pohoří Hřebeč. Západní část s průmyslovým centrem Svitavy tvořila Oberland, zatímco východní část s Moravskou Třebovou jako centrem kultury byla označována jako Unterland. Občas bývá k Hřebečsku přiřazován i malý jazykový ostrůvek Wachtl – Brodek, který ležel jihovýchodně od hranic Hřebečska a sestával jen z několika málo obcí oddělených vesnicemi s převážně českým obyvatelstvem.³⁶

Vnímání Hřebečska jako autonomního regionu ztratilo vlivem územního vývoje zcela význam po 5. říjnu 1938. Mnichovská dohoda zapříčinila, že bylo Hřebečsko připojeno k hitlerovskému Německu, stalo se součástí sudetoněmecké župy. S koncem druhé světové války a odsunem většiny původního obyvatelstva se takřka zcela vytratil koncept regionu Hřebečsko, který stál především na etnickém základě. Sám název Hřebečsko je dodnes předmětem diskuzí, kdy odpůrci zdůrazňují především jeho negativní kontexty spojené se sudetoněmeckým nacionalismem.³⁷

2.3 Historický background - situace českých Němců po roce 1945

Až do skončení druhé světové války a nuceného odsunu představovali čeští Němci nezanedbatelnou skupinu obyvatelstva českých zemí. Němci nežili pouze v příhraničních oblastech, ale i v jazykových ostrovech, např. jihlavském, vyškovském, nebo právě na Hřebečsku, ve větších městech, namátkou můžeme jmenovat Prahu, Brno nebo Olomouc. Následující řádky nabízí stručné shrnutí poválečné historie českých Němců, které slouží jako stručný exkurz. Konec druhé světové války znamenal zásadní změnu sociální a právní situace českých Němců, proti kterým byly uplatňovány nejrůznější restrikce.

³⁵ ŠMERAL, Jiří: Hřebečsko, náš kraj?, Univerzita Palackého, Olomouc 2009, str. 89-90

³⁶ Moravskotřebovsko Svitavsko (2002): Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně.

³⁷ ŠMERAL, Jiří: Hřebečsko, náš kraj?, Univerzita Palackého, Olomouc 2009, str. 7

Návrhy na řešení „německé otázky“ po skončení války se objevují již v jejím průběhu. Koncept kolektivní viny byl základem plánu, podle nějž měla být z Československa vysídlena většina českých Němců, což mělo zabránit budoucímu konfliktnímu soužití Němců a Čechoslováku. Toto řešení bylo prosazováno československou exilovou vládou v Londýně, v jejímž čele stál prezident Edvard Beneš. Podporu měl však i u domácího odboje a nakonec i u českých komunistů. Formální postup byl určen v tzv. Košickém vládním programu, ten určoval, jak bude postupováno proti českým Němcům, jak bude probíhat transfer cizinců a především přistěhovavších se říšských Němců. Toto řešení našlo podporu i na Postupimské konferenci. Je však nutno upozornit na fakt, že oficiální povolení k jeho uskutečnění a pokyny k průběhu obsahovala až *Závěrečná zpráva Postupimské konference*, divoký odsun tou dobou však již nějaký čas probíhal. Zároveň XIII. článek této zprávy vyzýval státy střední a východní Evropy k zastavení plošného vysídlování německého obyvatelstva, ke kterému již docházelo.³⁸ „Spořádaný a lidský“ transfer německého obyvatelstva byl schválen pro Polsko, Maďarsko a Československo. Československo oznámilo úmysl vysídlit ze svého území cirká 2,5 milionu Němců.³⁹ V listopadu roku 1945 vypracovala Spojenecká kontrolní rada pro Německo transferové kvóty pro jednotlivé země, podle nich mohlo Československo odsunout do západních zón 1,75 milionu německých obyvatel, východní zóna pak měla přijmout 750 000 odsunutých.⁴⁰

Divoké vyhánění v létě 1945, které probíhalo za obzvláště nelidských podmínek, se vyznačovalo velkou brutalitou a vyžádalo si mnoho obětí na životech. Namátkou možno zmínit pochody, při kterých byli Němci vyváděni z republiky pěšky, bez jakéhokoliv logistického zajištění, takové se uskutečnily např. z Chomutova, Jihlavy nebo Brna. Oběťmi poválečné odplaty se často stali nejrůznější funkcionáři stranických organizací a skuteční, nebo domnělí zločinci, na druhé straně se však akty násilí nevyhýbaly nevinným lidem, především ženám, dětem a starcům. Údaje o

³⁸ STANĚK, Tomáš. Německá menšina v českých zemích v letech 1918-1989. Tomáš Staněk. In: *Etnické menšiny ve střední Evropě : konflikt nebo integrace* / Praha : G plus G, 1999. Str. 101

³⁹ HAHNOVÁ, Eva. Odsuny německého obyvatelstva ve střední a východní Evropě 1939–1949. Eva Hahnová. In: *Odsun Němců z Československa 65 let poté* / Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. Str. 23

⁴⁰ DVOŘÁK, Tomáš. Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2012.

obětech se různí, podle česko-německé komise historiků zemřelo následkem poválečného násilí a vyhánění zhruba 30 000 civilistů.⁴¹

Později se uskutečnil v několika fázích odsun organizovaný, zprvu do sovětské okupační zóny. Během roku 1946 se začalo s odsuny do americké okupační zóny, transfery do sovětské zóny byly dočasně zastaveny, jedinou výjimku tvořily přesuny německých antifašistů. Později byl transfer do sovětské zóny znovuobnoven, podmínky pro provádění humánního přesunu však ze strany Sovětů často nebyly dodržovány. Situace odsunovaných Němců byla řešena i v právní rovině, a to přijetím dekretů č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů jakož i zrádců a nepřátel slovenského a českého národa, č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a fondech národní obnovy a konečně č. 33/1945 z 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.⁴² Na základě těchto dekretů byl Němcům odňat veškerý majetek a oni sami se stali osobami druhé kategorie. Později se k těmto dekretům přidalo i několik prováděcích norem, které však byly do značné míry problematické a jejichž prosazování bylo velmi nejednotné a záviselo na svévoli místních orgánů.⁴³ Při narativním výzkumu tohoto tématu se ukazuje různost postupů státních orgánů při určování toho, kdo byl prokázaným antifašistou, a měl by tudíž být vyjmut z odsunu a vyvlastnění, jako i nejednotnost postupu při zařazování Němců na nucené práce, nebo při zacházení s osobami ze smíšených manželství.

V zimě 1946/1947 došlo k definitivnímu zastavení odsunů. Počet Němců, kteří setrvali na území Československa, bývá odhadován na 200 000, z celkového počtu připadá 180 000 na české země a zbylých 20 000 na Slovensko.⁴⁴ Jednalo se o prokázané antifašisty, osoby ze smíšených manželství a specialisty, kteří byli nepostradatelní pro fungování podniků a továren v pohraničí. U poslední jmenované

⁴¹ Kreisslová, Sandra, Novotný, Lukáš. Kulturní život německé menšiny v České republice. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Str.27

⁴² WINKLER, Pavel. Dekrety prezidenta republiky (26 kreissl)

⁴³ Kreisslová, Sandra, Novotný, Lukáš. Kulturní život německé menšiny v České republice. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Str.27

⁴⁴ HERNOVÁ, Šárka. Němci v ČSR v letech 1950-1980 (demografická charakteristika). Slezský sborník 85, č.4, 1987, str. 267

skupiny docházelo často k tomu, že na území republiky spíše zůstat museli, než že by směli a jejich případný transport podléhal přímo rozhodnutí Ministerstva průmyslu.⁴⁵ Zájmem Československého státu bylo co nejrychlejší znovuosídlení oblastí po odsunutých Němcích, to se však dařilo spíše ve městech než na vesnicích. Důvod lze spatřovat v malé atraktivitě některých regionů, vytváření vojenských prostorů, nebo kolektivizaci zemědělství. Situace neodsunutých Němců byla nezáviděníhodná, nesměli veřejně používat svůj mateřský jazyk, sdružovat se a pěstovat svoji kulturu, to byly však jen nejplakativnější části jejich ostrakizace.⁴⁶

Od roku 1946 začalo docházet k tzv. „vnitřním odsunům“, tyto se týkaly především pohraničních oblastí s větší koncentrací neodsunutého německého obyvatelstva. Němci byli přesídlováni do vnitrozemí, kde byli nasazováni na nucené práce v zemědělství.⁴⁷ Němci, kteří zůstali, nebo byli nuceni zůstat, neměli občanství a potravinové lístky dostávali teprve od roku 1947, tou dobou jim počala být vyplácena i mzda, ze které ale bylo strháváno cca 20% na nápravu válečných škod.⁴⁸ K odškodnění za tuto diskriminaci do dnešních dnů nedošlo a doba, kdy byli Němci po válce nasazováni na nucené práce, se jim později ani nezapočítávala do výpočtu důchodu. Vnitřní přesídlování Němců nebylo podmíněno jen důvody hospodářskými, v pozadí stála také snaha o rozptýlení a rychlou efektivní asimilaci. Paradoxně se díky tomu čeští Němci dostali i do oblastí, kde se předtím německé osídlení historicky nikdy nevyskytovalo. Díky špatnému logistickému zajištění navíc vznikaly problémy s pracovním umístěním přesídlených Němců, kteří se tak znovu stali v očích české majority problémem. Ale existovaly i cílené přesuny Němců do původně již vysídlených regionů. To byl případ Jáchymovska, kde probíhala těžba strategicky důležitého uranu, který byl dodáván do Sovětského svazu. Na jeho těžbě se podíleli jak odsouzení váleční zločinci, váleční zajatci, tak i neodsunutí Němci z Jáchymovska a jiných koutů republiky.⁴⁹

⁴⁵ Kreisslová, Sandra, Novotný, Lukáš. Kulturní život německé menšiny v České republice. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Str. 27

⁴⁶ Tamtéž, str. 28

⁴⁷ Více DVOŘÁK, Tomáš. Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa. Vyd. 1. Brno: Matices moravská, 2012.

⁴⁸ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. Praha : Academia - NV, 1991. Str. 255

⁴⁹ DVOŘÁK, Tomáš. Těžba uranu versus "očista" pohraničí. Německé pracovní síly v Jáchymovských dolech na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století. Dvořák, Tomáš. Soudobé dějiny 12, č. 3-4, (2005,) s. 626-671

I když plošné odsuny byly přerušeny, docházelo nadále k dodatečným odsunům v rámci slučování rodin, nebo na přání uznaných antifašistů, a to až do roku 1951. Slučování rodin se odehrávalo v rámci akce Link, která vzbudila velký zájem u neodsunutých Němců.⁵⁰ Tyto přesuny znamenaly další oslabení německé menšiny v Čechách a negativní proměnu její sociodemografické skladby. Únorový puč roku 1948 postavení českých Němců nikterak výrazně neprospěl, stále byli občany „druhé kategorie“, společnost je nepřijímala a kladla jim za vinu vyvolání druhé světové války, diskriminační právní normy byly stále v platnosti. Právě na příkladech právních norem se dá dobře sledovat situace a postavení českých Němců v poválečném Československu. Němci v této době totiž oproti Polákům, nebo Maďarům neužívali práv státem uznané menšiny, mnoho z nich ani nemělo československé občanství. Sám československý stát měl ale zájem vyřešit nepřehlednou právní situaci, kdy se v republice pohybovali lidé bez státního občanství, bez jakýchkoliv práv. Dopomoci k řešení situace mělo vládní nařízení č. 254/1949, které usnadňovalo získání československého státního občanství, jež do té doby bylo odvislé od žadatelových znalostí českého nebo slovenského jazyka. Jazykové podmínění získání občanství bylo v mnoha případech nepřekonatelnou překážkou, zvláště pak u starších lidí, kteří strávili celý život v německojazyčném prostředí. Státní doktrína se změnila a vládnoucí KSČ se nyní snažila prosazovat, tedy alespoň oficiálně, proletářský internacionalismus. Jednotlivé národní výbory dostávaly instrukce, že mají schvalovat žádosti o občanství a jak mají předcházet projevům nenávisi vůči zůstavším Němcům. Musíme si však přiznat, že šlo o oficiální nařízení, jehož prosazování se případ od případu lišilo.

Jako zlomový pro stabilizace situace německé menšiny v Československu je uváděn rok 1950.⁵¹ Ne snad, že by skončily protiněmecké nálady obyvatelstva, nebo byly zrušeny diskriminační zákony, ale příslušníci německé menšiny byli zrovnoprávněni s ostatním obyvatelstvem. V roce 1950 došlo ke sčítání lidu, při kterém se 165 117 osob přihlásilo k německé národnosti, z těchto mělo 13 584 jinou státní příslušnost než československou, československou státní příslušnost mělo 39 209 z celkového

⁵⁰ STANĚK, Tomáš. Německá menšina v Českých zemích 1948-1989. Staněk, Tomáš. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku - Panevropa s r.o., 1993. Str. 73

⁵¹ PETRÁŠ, René. Specifika právního postavení Němců na počátku komunistické éry. René Petráš. In: Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945 / Brno : Matice moravská, 2010. Str. 320.

počtu a 98 832 nedisponovalo žádnou, nebo spornou státní příslušností.⁵² Na tomto místě by bylo dobré poznamenat, že německojazyční obyvatelé Těšínska a Hlučínska v této statistice nefigurují. Již v této době je německá menšina tvořena převážně ženami a osobami pokročilého věku, nikoho tak nepřekvapí nárůst smíšených manželství a s tím i asimilace. Po celou dobu docházelo k individuálním vystěhováním Němců do NSR.

24. dubna 1953 byl přijat zákon č. 34/1953 Sb., na základě tohoto zákona bylo československé státní občanství plošně uděleno všem Němcům, žijícím na území Československa. Tuto změnu však nevíтали všichni s nadšením, nabytí občanství znamenalo pro muže povinnost splnění základní vojenské služby, mimo to mnozí Němci stále ještě usilovali o vysídlení do NSR. Obecně se hovoří o cca 40 000 osob, které mezi lety 1951 a 1952 byli bez státního občanství.⁵³ Část českých Němců vehementně odmítala československé občanství přijmout. Československá vláda po poradě se Sovětským svazem naplánovala vysídlení takovýchto osob, to proběhlo za přísného utajení pod taktovkou STB v lednu 1954. Celá operace byla utajována z obavy, že zájem o vysídlení by mohly projevit i osoby, které již občanství přijaly.⁵⁴ Žádostí o vysídlení ze strany českých Němců však dlouhodobě neubývalo, nejčastějším důvodem bylo slučování rodin rozdělených odsunem. Vláda musela na situaci reagovat a moderovat ji, nebylo žádoucí, aby tendence narůstala. To vedlo 17. července 1957 k přijetí zásad pro vystěhovávání. Tyto zásady si však občas protirečily a nakonec i jejich provádění bylo silně závislé na konkrétním regionu.⁵⁵ Negativní vliv na postavení českých Němců ve společnosti v této době měl ekonomický růst Spolkové republiky Německo, americká vojenská přítomnost v ní a v neposlední řadě etablování se sudetoněmeckého Landsmannschaftu, který ve svých stanovách jednoznačně deklaroval „Právo na vlast“.

⁵² KAPLAN, Karel. Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953-1956. Kaplan, Karel. Brno : Barrister & Principal, 2005. Str. 272

⁵³ STANĚK, Tomáš. Německá menšina v Českých zemích 1948-1989. Staněk, Tomáš. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku - Panevropa s r.o., 1993. Str. 108

⁵⁴ MRÁZEK, Josef. Mnichovská dohoda a státní občanství bývalých občanů německé národnosti. Časopis pro mezinárodní právo 15, č. 4, 1971, Str. 365

⁵⁵ KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci. Kaplan, Karel. Brno : Doplněk, 2002. Str. 32

Čeští Němci se v komunistickém období často vzdalovali většinové společnosti i odlišným sociálním postavením. Mnoho jich mělo příbuzné v SRN a udržovalo s nimi kontakt, zajímalo se o německojazyčná média. Za zmínku také stojí to, že mnozí čeští Němci se aktivně podíleli na náboženském životě. Docházelo i k uzavírání se v rodinách, nebo v rámci sousedských společenství. Protiněmecké nálady ve společnosti však přetrvávaly, a tak není divu, že žádostí o vystěhování neubývalo. Vládnoucí KSČ si kladla za cíl úplnou asimilaci všech Němců, kteří zbyli. Dopomocť k tomu měla absence menšinového školství, která měla zajistit, že dojde k narušení generační návaznosti uvnitř menšiny.⁵⁶ Nemožnost alternativního prožívání individuální identity vedla k intenzivnímu přizpůsobování se majoritnímu stylu života, normám a vzorům.

V letech 1956-1958 byly povoleny kroužky německého jazyka, s tímto se však majoritní společnost neztotožňovala.⁵⁷ Byl vydáván i týdeník *Das Blatt der deutschen Werktätigen in der Tschechoslowakei* (List německých pracujících v Československu), jednalo se o nástroj komunistické propagandy, jenž měl zajišťovat ideologickou transformaci českých Němců.⁵⁸

Ústavní listina z roku 1960 neuznává české Němce jako státní menšinu (to samé mimochodem platí i o romské menšině). Panovalo přesvědčení, že etnická dezintegrace a asimilace došly do takového bodu, že německá menšina již není svébytnou skupinou. Pokročilá asimilace v kombinaci s absencí elit a autentického prožívání kultury měly fatální dopad na německou minoritu.⁵⁹ Současně s vydáním této ústavní listiny byla zrušena i existující minimální podpora německé minority ze strany státu. Výsledky sčítání lidu z roku 1961 ukazují kontinuální pokles počtu osob

⁵⁶ NOVOTNÝ, Lukáš.. Role sociální a národnostně smíšené rodiny ve světle aktuálního výzkumu o německé menšině v České republice. In MACHAČOVÁ, J. – ŠRAJEROVÁ, O. (eds.): *Sociálně a národnostně smíšená rodina v českých zemích a ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti*. Opava, 2003. Str. 180

⁵⁷ NOSKOVÁ, Helena. Národnostní politika. In *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. KOCIAN, Jiří. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2006. Str. 21.

⁵⁸ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v Českých zemích (1948 – 1989)*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Str. 122-123.

⁵⁹ KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha, 2015. Str. 43

hlásících se k německé národnosti zhruba o 25 000 (v Československu se tehdy oficiálně k německé národnosti hlásilo 140 402 osob).⁶⁰

Společenské změny, které s sebou přinesl rok 1968, měly velký vliv i na menšinovou politiku. Akční program KSČ z 5. dubna 1968 označuje německou minoritu jako součást národní pospolitosti.⁶¹ V programovém prohlášení z Pražského jara je možno najít následující pasáž: „*Je třeba, aby všechny národnosti, přiměřeně ke svému celkovému počtu, byly reprezentovány v našem politickém, hospodářském, kulturním a veřejném životě; ve volených i výkonných orgánech je třeba zabezpečit aktivní účast národností na veřejném životě v duchu rovnoprávnosti a v duchu zásady, že národnosti mají právo samostatně a samosprávně rozhodovat o věcech, které se jich týkají.*“⁶² Konec těmto změnám, stejně jako celému reformnímu vývoji, učinila invaze vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968.

Nejvýznamnějším pozitivem roku 1968 byl pro české Němce zákon č. 144/1968 Sb. z 27. října 1968 o postavení národností v ČSSR, který je uznal za národnostní menšinu.⁶³ V následujícím roce pak došlo k založení Kulturního sdružení občanů německé národnosti (Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität in der Tschechischen Republik). To znamenalo obrat o sto osmdesát stupňů v dosavadní státní asimilační politice. V krátkém období po založení se této organizaci dařilo rozvíjet svébytnou kulturní činnost, záhy však došlo k ideologickému zarovnání do politického rámce vládnoucí strany.⁶⁴

V období normalizace docházelo k úbytku žáků ve volnočasových kroužcích němčiny, situaci ztěžoval i nedostatek pedagogů, kteří by takové kroužky vedli. Nastala situace, kdy u většiny dětí z národnostně homogenních i smíšených rodin

⁶⁰ ŠAMANOVA, Gabriela. *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích* [online]. [cit. 2019-03-02]. s. 6. Dostupné z:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a138/f28/100023s_Samanova-narodnost.pdf.

⁶¹ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v Českých zemích (1948 – 1989)*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Str. 158-159

⁶² tamtéž, str. 159

⁶³ PETRÁŠ, R., H. PETRŮV a H. Ch. SCHEU. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009. Str. 23.

⁶⁴ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích v letech 1918-1989*. In: *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. GABAL, Ivan a kol. Praha: G plus G, 1999. Str. 106.

ochaboval vztah k německému jazyku a bilingvismus se stával spíše výjimečným.⁶⁵ Vývoj let 90. se nesl ve znamení posilování asimilačních tendencí českých Němců. Stagnující natalita ukazuje na přerušený mezigenerační transfer. Činnost v rámci organizovaných složek německé menšiny nebyla pro mladší generace zajímavá, roli zde sehrála právě i výše zmiňovaná absence znalosti německého jazyka. Aktivity v rámci kulturního sdružení, jež mělo 60 buněk a cca 8000 členů, se orientovaly především na starší generaci a její akce byly z logiky věci značně prokomunistické.⁶⁶

Vývoj po listopadu 1989 se vyznačuje aktivizací československé společnosti ve všech odvětvích, německou menšinu nevyjímaje. Rok 1989 znamenal pro české Němce nejen možnost přihlásit se otevřeně ke své identitě, ale zároveň možnost se politicky angažovat, volně se sdružovat ve svazech a spolcích, pěstovat kulturu a užívat mateřský jazyk.⁶⁷

Německá sekce vznikla dokonce i v rámci Občanského fóra, v jejím čele tehdy stál Walter Piverka, někdejší poslanec České národní rady. Mimo Piverky se ve veřejném dění realizovali i další zástupci německé menšiny jako např. Paul Heinisch, Josef Landergott, Mathilde Najdeková, Christa Štrossová, Erich Kříž, nebo Arnold Keilberth. Zároveň se však při sčítání lidu z roku 1991 potvrdil negativní vývoj počtu občanů hlásících se k německé národnostní skupině, který přetrvává až do dnešních dnů. Mimoto zvýšená aktivita s sebou přinesla i názorový rozkol v rámci minority. Čeští Němci již tehdy měli problém s motivací a zapojováním nejmladší generace českých Němců do spolkových aktivit a vůbec do záležitostí menšiny.

I po roce 1989 se odehrával spolkový život českých Němců především v rámci Kulturního sdružení. V roce 1990 nově vznikl Svaz Němců v Československu, který českým Němcům skýtal možnost sdružovat se v nové, minulostí nezatížené organizaci. Svaz zároveň začal se zřizováním Setkávacích center (Begegnungszentrum – BGZ), která se měla stát místem setkávání německé menšiny.

⁶⁵ STANĚK, Tomáš. Německá menšina v českých zemích v letech 1918-1989. In: *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. GABAL, Ivan a kol. Praha: G plus G, 1999. Str. 106

⁶⁶ KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. Kulturní život německé menšiny v České republice. Praha 2015. Str. 49

⁶⁷ ZICH, František. Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí - obraz Čecha, Němce, Rakušana a Róma ve vědomí obyvatel. Zich, František. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1996. (Working Papers. WP 96/4.)

Právní a společenské postavení českých Němců se díky bilaterálním smlouvám mezi ČR a SRN kontinuálně zlepšovalo a přijetí evropských norem upravujících menšinovou politiku, které bylo součástí vstupu ČR do Evropské unie, zajišťuje menšinám, tedy i té německé, jejich práva.

2.4 Identita

Identita je v rámci současného bádání rozhodně jedním nejfrekventovanějších pojmů, zároveň však představuje velmi nejednotně definovaný pojem. Rozdílnost výkladů identity jako pojmu vyplývá z odlišného přístupu jednotlivých vědních disciplín. Prapůvod pojmu bychom našli ve vývojové psychologii. Eriku Homburger Eriksonovi je připisována první podrobná analýza tohoto pojmu a jeho zavedení do obecného povědomí. Tento německý psycholog ve svém díle prezentoval teorii vývoje a utváření osobní identity jedince, věnoval se také krizi identity.

Sociologické nazírání identity, které je určující pro tuto práci, nazírá osobní identitu jako výsledek interakce mezi individuem a společností. Tento proces bývá označován jako sociální interakce, která „umísťuje člověka do souřadnic sociálních vztahů, pozic a kulturních reprezentací, dává jeho jednání a osobnosti smysl, který je pro něj srozumitelný jako pro sociální bytost. Člověk se stává čitelným před druhými i před sebou samotným skrze identifikaci s představou (...), kterou sdílí s druhými lidmi.“⁶⁸

2.5 Analytické náhrady pojmu identita

Američtí sociologové Brubaker a Cooper se vyjadřují kriticky k široké škále různých, často si odporujících definic toho, co je to identita a jak je tohoto pojmu využíváno.⁶⁹ Sami přicházejí s alternativním konceptem několika termínů, které podle nich lépe pokrývají teoretické a analytické možnosti tohoto pojmu. V první řadě se jedná o *identifikaci* a *kategorizaci*, tyto pojmy odkazují k procesuálnímu

⁶⁸ MARADA, Radim. Občanský sektor a organizační identita. Utváření občanských identit po roce 1989, in Szálo, Csaba – Nosál, Igor (eds.), *Mozaika v re-konstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2003. Str. 159

⁶⁹ BRUBAKER, Rogers; COOPER, Frederick. Beyond “identity”. *Theory and society*, 2000

charakteru lidské sebeidentifikace, ta se vždy odehrává skrze zaujímání pozice vůči ostatním aktérům sociálních interakcí, v narativech, nebo při zařazování se do kategorií v různých kontextech. Největší důraz je kladen na vnímání těchto pojmů jako procesu, během kterého je jedinec identifikován, se identifikuje, nebo je kategorizován pomocí vnějších činitelů. V takovém procesu samozřejmě může docházet ke změnám, vše je odvislé od situace a kontextu. Je nutné specifikovat, s čím se jedinec identifikuje, nebo je identifikován.⁷⁰

Další navrhovanou substitucí pojmu identita je *sebepojetí (self-understanding)* a *sociální pozice (social location)*. Sebepojetím označují Brubaker a Cooper smysl jedince pro to, za koho se považuje, jakou má sociální pozici a nakonec jak je v důsledku obého schopen jednat. Poukazují přitom na emoční a kognitivní chápání individua, jeho pozici a vztahy v relaci k okolnímu světu. Sebepojetí může být konstantní, může u něj ale také docházet k proměnám. Důležité je však upozornit na to, že tento pojem nezohledňuje obraz jedince v očích jiných lidí, přičemž to, jak je jedinec vnímán, vždy ovlivňuje jeho individuální sebepojetí.⁷¹ Sebepojetí možná lépe vystihuje pojem situovaná subjektivita. Může jít na příklad o situaci, kdy se jedinec cítí být jak Čechem, tak zároveň i Němcem.

Třetí skupinou substitučních pojmů jsou *stejnost (commonality)*, *propojenost (connectedness)* a *skupinovitost (groupness)*. Stejnost je vyjádřením sdílení společného atributu, propojenost reprezentuje mezilidské vazby. Skupinovitost vyjadřuje pocit sounáležitosti s určitou specifickou, ohraničenou a solidární skupinou jedinců. Tyto pojmy, nebo jejich kombinace nám umožňují popsat celou paletu forem sebepojetí. Silně prožívaná skupinovitost představuje silně emocionální vazbu k určité skupině, zahrnující v sobě jak solidaritu se skupinou vlastní, taky i možné vymezování se vůči lidem mimo komunitu. Koncept skupinovitosti je možné použít i jako substituci pro etnické skupiny.

⁷⁰ Tamtéž, str.14

⁷¹ Tamtéž, str.17

Sebepojetí je v porovnání se skupinovostí volnější a neobsahuje nutně pocit jednotnosti komunity, přesto nepostrádá pocit propojení s ostatními členy komunity, neobsahuje však většinou potřebu se vyhraňovat.⁷²

Brubaker a Cooper vlastně říkají, že identita pokud je dobře definována, může být dobrým analytickým nástrojem, je však nutné vybrat některou z jimi zmíněných variant. Dvojice Brubaker - Cooper rozlišuje mezi dvěma pojetími identity. První, esencialistické taky označované jako „tvrdé“, druhé pak, konstruktivistické neboli „měkké“. Esencialistické pojetí, jak již název napovídá, vnímá identitu jako neměnnou esenci, která je daná. Každý člověk ji má, případně po ní pátrá. Prizmatem esencialistické teorie jedinec dokonce identitu může mít a nebyť si toho vědom, nebo se může ve své identitě mýlit. Důraz je kladen na obhajobu esence a autentické prožívání svého pravého já. Esencialistické pojetí identity předpokládá silné vyhranění se vůči jiným skupinám, homogenitu a vysokou hladinu skupinovosti. Tvrdá koncepce identity je přirozeně oblíbená u nacionalistů.⁷³

Naopak při konstruktivistickém pojetí identity je kladen důraz na individuální prvky prožívání, mezilidských vztahů a životních situací. Brubaker a Cooper jsou toho názoru, že identita je konstruována každým individuem nebo skupinou zvlášť. Identity totiž popisují jako fluidní a nestabilní entity, které vznikají jako produkt sociálních interakcí; Brubaker s Cooperem nakonec polemizují o analytické užitečnosti takto slabého pojetí identity.⁷⁴

2.6 Problém autenticity

Představme si situaci, kdyby osoba identifikující sebe sama jako českého Němce, která však neovládá německý jazyk, se chtěla stát reprezentantem celé německé menšiny. Pravděpodobně by se stalo to, že by ji menšina ani majoritní společnost nepřijala. Autenticita může být v některých případech nutnou podmínkou k tomu, aby nás ostatní identifikovali (ve smyslu Brubakerovy a Cooperovy identifikace a kategorizace) jako někoho s určitou, v tomto případě německou identitou. Stále

⁷² BRUBAKER, Rogers; COOPER, Frederick. Beyond "identity". *Theory and society*, 2000. Str. 19

⁷³ Tamtéž, str. 10

⁷⁴ Tamtéž, str. 11

aktuálním příkladem by mohla být situace, kdy se někteří občané České republiky vyhraňují vůči romským spoluobčanům, a proto se snaží vytvořit definici legitimního Čecha, který má nárok žít na území České republiky. Howard uvádí dva možné přístupy k argumentaci týkající se autenticity ve vztahu k identitě. Jedná se na jedné straně o krizi v určitém společenství, na druhé straně o krizi osobní. V prvním případě hovoříme o Brubakerových a Cooperových „tvrdých“ koncepcích identity, v takovém případě mají identity stanovený vnitřní esenciální obsah, jenž je definován společným původem, strukturou společenství, nebo dokonce obojím. Pokud v tomto případě dojde ke krizi identity, například vlivem dojmu ohrožení nově příchozími, nebo vlastní relokací, může ve snaze o vyrovnání se s takovou situací dojít k pokusu o rozkrytí skutečné, „autentické“ identity. Druhý případ klade důraz na neexistenci autentických identit, jež by byly založeny na univerzálně sdílených zkušenostech, nebo snad původu. Identity jsou vnímány jako procesuální, vztahové, určujícím pro ně je odlišení se od něčeho, mohou být dokonce vícečetné. Tento případ odpovídá teorii „měkkých“ koncepcí identity od Brubakera a Coopera.⁷⁵

Řešením problému mezi identitou a autenticitou (pro koncept Brubakera a Cooperova sebepojetí) by mohla být práce Rebecy Erickson *The importance of authenticity for self and society*, ve které se autorka zamýšlí nad tím, jak může být jedinec sám sebou (being true to self). Přičemž dochází k závěru, že v postmoderním světě již není potřeba konstantního sebepojetí ve všech situacích. Mnohem důležitější je, aby byl aktér sám sebou v daném kontextu, nebo ve vztahu k dalším aktérům konkrétních situací, respektive k publiku.⁷⁶ Tímto způsobem je možné chápat situaci, kdy respondenti vnímají svojí identitu jako konzistentní, a to i přes to, že se jednou identifikují více jako Češi a jindy zase jako Němci.

2.7 Etnicita

Etnicita představuje jistou formu kolektivní identity, která je konstruována pomocí udržování symbolických hranic mezi kategoriemi „my“ a „oni“. Dochází tedy k nutnému rozlišování mezi kategorií „naši“ a „cizí“ - toto banální zopakování

⁷⁵ HOWARD, Judith A. Social psychology of identities. *Annual review of sociology*, 2000, Str. 385

⁷⁶ ERICKSON, Rebecca J. The importance of authenticity for self and society. *Symbolic Interaction*, 1995, Str. 121

předešlé binární opozice nám ukazuje, že etnická identita neexistuje sama o sobě, její existence je podmíněná kontaktem s jinými kategoriemi / skupinami.

Věda využívá při studiu etnicity dvou hlavních přístupů, primordialistických a modernistických. Etnicita nahlížena primordialistickým prizmatem je danou, naprosto přirozenou a odvěkou kategorií. V takovém případě se jedná o herderovské pojetí národní identity, kdy kritérii jsou společný původ, vyznání, jazyk, nebo tradice. Tento přístup, jak je zřejmé, vnímá etnika jako neproblematická, proto nebývá dále analyzován, nejde totiž ani tak o teorii, jako spíš o přístup.⁷⁷ Primordialistický přístup k etnicitě je typický pro nacionalisty, kteří etnicitu prezentují jako určitý neměnný atribut, přirozenou esenci nepodléhající času.

Důležitý obrat od primordiálního zkoumání etnicity přineslo v roce 1969 dílo Frederika Bartha *Ethnic Groups and Boundaries*. Barth ve svém díle kritizuje esencialismus primordiálního přístupu a vymezuje se od do té doby obecně uznávané teorie konsenzu mezi etnickými skupinami a kulturou. Přichází s tvrzením, že etnická skupina není definována kulturně, ale skrze sociální hranice mezi jednotlivými skupinami.⁷⁸ Z tohoto hlediska není etnicita nějakým atributem, který buď máme, nebo nemáme, nejpodstatnějším kritériem je vymezování se skupiny vůči ostatním. Barthův koncept dnes již není nejnovější a je často podrobován kritice kvůli své nedostatečnosti. Jeho nejdůležitějším přínosem však byla změna v nazírání etnicity jako takové.⁷⁹ Při zkoumání etnicity se zájem badatelů tedy nezaměřuje na jakýsi předem daný kulturní obsah etnických skupin a snahu o určení a zařazení etnika na základě "objektivních" znaků, mnohem spíše se zabývají otázkami spojenými s konstruováním a udržováním symbolických hranic sebeidentifikace a odlišování se mezi jednotlivými etnickými skupinami. Konstruktivisté se drží teze, že etnicita představuje kolektivně vytvářený konstrukt, nikoliv neměnnou entitu, jako je tomu v případě primordiálního pojetí.

⁷⁷ ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Vyd. 1. Praha: Triton, 2007. Str. 94

⁷⁸ BARTH, Frederik. (ed.) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget. Str. 15

⁷⁹ ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Vyd. 1. Praha: Triton, 2007. Str. 99

2.8 Etnicita a národ

Teorie národa a etnicity k sobě mají velmi blízko a hranice mezi pojmy etnikum a národ nejsou zcela pevně dány. Nacionalismus je založen na principu teritoriality, etnopolitická doktrína naopak stojí na krevní příbuznosti a původu a bojuje za autonomii etnických skupin uvnitř již etablovaných států. Proto v takových případech mluvíme o menšinách, a ne o národech.⁸⁰ Etnikum pak většinou klade důraz na kulturní doménu, národ oproti tomu na politickou. Zjednodušeně by se dalo říci, že etnikum, které získalo svůj stát, se stalo národem. Etnika ale ne vždy mají za cíl získat politickou suverenitu. Gellner i Hroch považují národ za konstrukt modernity. Před příchodem nacionalismu bylo běžné, že se jedinci identifikovali s náboženskou skupinou, vesnicí, či městem. Průmyslová revoluce, která s sebou přinesla urbanizaci, sekularizaci a společenskou individualizaci, vedla k erozi do té doby fungujících sociálních vzorců. Vznikla potřeba najít nový jednotící prvek pro jednotlivce vytržené z jejich původních společenství, tím se staly nové nacionální identity demonstrovány jednotným jazykem.

Prapůvod moderních národů by se dal vystopovat až k Velké francouzské revoluci, která přinesla ideu egalitarismu a svobody pro všechny občany. To znamená pro všechny, kteří se identifikují s myšlenkami daného společenství. Národy vytvářely státy a etnický původ jednotlivých občanů nebyl vnímán problematicky. To je ovšem případ hlavně států západní Evropy, střední a východní Evropě dominovaly spíše státy etnicky homogenní. To souvisí s národně osvobozenými hnutími 19. století, které rozlišovaly mezi klasickými kategoriemi „my a oni“ na základě rozdílů jazykových a kulturních. Nejznámějším zástupcem takových hnutí je bezesporu německý spisovatel, filosof a národní buditel Johann Gottfried Herder, jenž předpokládal existenci svébytného národního ducha, který se manifestuje v jazyce a kultuře každého národa. Někteří historikové vidí právě v herderovském pojetí národa původ česko-německých konfliktů. Zatímco Češi se stále více osamostatňovali a vzdalovali se od ideje mnohonárodnostního státu, jakým bylo Rakousko-Uhersko, čeští Němci zůstávali v nitru stále Rakušany a později tendovali spíše k německé říši. Takový koncept je potvrzením teze, že etnicita vzniká, nebo sílí v tváři tvář jiné

⁸⁰ HIRT, Tomáš. Svět podle multikulturalismu, in Hirt, Tomáš – Jakoubek, Marek (eds.), Spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva (Plzeň: Aleš Čeněk) 2005. Str. 17

etnické skupině. Dalo by se tedy předpokládat, že čeští Němci si svoji vlastní etnickou identitu začali naplno uvědomovat až v momentě, kdy vzniká česká národní identita.⁸¹ Každý národ si v době svého „obrození“ konstruoval společné atributy, kterými by legitimizoval svoji existenci a zároveň se odlišoval od svých sousedů. Docházelo k vytváření mýtů o společném původu, vytváření kulturních symbolů, tradic a společné minulosti, to vše za účelem vyztužení konstrukce národa. Všechny tyto atributy byly deklarovány jako odvěké a přirozené, a to i přesto, že byly zrovna vynalezeny.⁸²

2.9 Brubaker a etnicita

Stejně jako v případě identity je i u teorie etnicity Rogers Brubaker kritický a začíná hned u fundamentu základních konceptů jako je skupina, etnicita, či národnost, které kritizuje jakožto reálně neexistující abstrakce.⁸³

Brubakerova práce *Ethnicity without Groups* začíná revizí pojmu skupina, tento pojem podle něj patří mezi základní a zdá se být prakticky nepostradatelným. Ve vědeckém prostředí tvoří skupina základ konceptů nesčetných vědních oborů jako např.: sociologie, antropologie, demografie atp.. Je základním stavebním kamenem pro zkoumání kulturní identity, příbuzenství, sociálních tříd, etnicity atd.. Brubaker upozorňuje na zdánlivou neproblematičnost konceptu skupiny, který je považovaný za samozřejmý a nebývá zpochybňován. Následkem toho jsou i skupiny vnímány jako samozřejmé a tím pádem reálně existující a to je především cílem autorovi kritiky.⁸⁴

Brubaker upozorňuje na tendenci považovat skupiny za samozřejmě existující entity v rámci studia etnicity, národnosti, nebo rasy a ještě spíše pak při studiu různých tzv. etnických, národnostních, nebo rasových konfliktů. Tendence vnímat jednotlivé, ohraničené skupiny jako primární jednotky sociální analýzy, komprimace etnických

⁸¹ RÁDL, Emanuel: *Válka Čechů s Němci*, Melantrich. Praha 1993.

⁸² Hobsbawm, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita*. [Z angl. originálu přeložil]: Pšeja, Pavel. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.

⁸³ BRUBAKER, Rogers. *Ethnicity without groups*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, [2004], Str. 163

⁸⁴ Tamtéž, Str. 165

skupin, národů a ras na esenciální reálné jednotky, s určitými zájmy a mocí souhrnně označuje Brubaker jako groupism. Tyto skupiny však podle něj nejsou v žádném případě homogenní ani jasně ohraničené.

Etnicita, stejně jako národ a rasa, by měla být konceptualizována v kontextech příbuzenství, společenské dynamiky, procesů a příběhů, tedy v termínech praktických kategorií, kulturních idiomů, kognitivních schémat, institucionálních forem a politických forem. Běžnou praxí je však představa oddělených, jasně daných, vymezených, zjevných a neměnných skupin. Brubaker přichází s tezí, že je důležitější zkoumat proces utváření skupin tzv. groupness jako klasifikace, kategorizace a identifikace. O epizace by se podle něj mělo přemýšlet jako o sociálním, kulturním a politickém procesu a jako primární kategorii výzkumu nevnímat skupinu, ale zmíněnou groupness (skupinovitost), přičemž tato je trvalou konceptuální proměnnou. Při kategorizaci samozřejmě dojde k vytváření skupin a přiřazování členů do nich. Tyto skupiny však již neexistují nezávisle, jsou dennodenně vytvářeny četnými procesy kategorizace a to jak veřejnými, tak i soukromými. Ani etnicita, ani rasa, nebo národnost nejsou „předměty“ ve světě, jako spíše určitými optikami, skrze které jedinci vnímají svět. Nejedná se o reality ontologického rázu, jde spíše o reality epistemologické. Důležité je, že Brubaker nehodlá vést spor o autenticitu etnických skupin, národů a ras, popírat jejich existenci, nebo oslabovat jejich moc. Jeho úmyslem je nová interpretace jejich existence. Jak uvádí sám autor, reálnost, nebo moc etnické skupiny či rasy nejsou závislé na jejich faktické existenci. Popisuje kognitivní pojetí etnicity, které je podle něj nejlepším přístupem. Cílem zkoumání by tedy neměla být etnická skupina, rasa, nebo národ, ale to, kdy, jak a proč lidé prezentují něco skrze rasovou, etnickou a národnostní terminologii. Tato neustále omílaná trojice etnicita, rasa a národ tvoří nejpodstatnější kulturní a sociální struktury politických a sociálních uskupení novověku. Denně je jejich existence znovu produkována v tom jak lidé myslí, mluví a jednají.⁸⁵

⁸⁵ BRUBAKER, Rogers. *Ethnicity without groups*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, [2004], Str. 167

2.10 Etnická stereotypizace němectví

Sociologie rozlišuje v rámci konceptu etnické identity mezi skupinovou identifikací, která označuje sebeztotožnění aktérů s určitou konkrétní skupinou, a sociální kategorizací, což je naopak zařazování jiných osob do určitých kategorií.⁸⁶ Zatímco v prvním případě se jedná o vnitřní rozměr etnické identity a o procesy spojené přímo s aktérem a jeho etnickou sebeidentifikací, která se demonstruje především na kulturní a sociální úrovni, v případě sociální kategorizace se jedná o externě orientovanou kolektivní identifikaci. Tento proces typizace objektů ve světě, neboli zařazování jednotlivců do kategorií, je přirozenou součástí lidského uvažování. Jedinec si tak konstruuje imaginární řád, pomocí kterého se snáze může orientovat v sociální realitě. Například notoricky známá binární opozice „my“ a „oni“ není nic jiného než produkt takovéto kategorizace. Jde zkrátka o zjednodušení, obecně hovorově označované jako „škatulkování“, jež nám pomáhá s orientací ve světě a s nalezením našeho místa v sociálním řádu. „Zařazování ostatních jednotlivců pod skupinové ‚esence‘ na základě určitých atributů (zjev, jazyk, chování atd.) je jedním ze způsobů neustálého konstruování sociálního světa naším praktickým každodenním věděním.“⁸⁷

Výše popisovaná kategorizace, jež je prostředkem konstrukce sociální reality, je však bytostně spojena se stereotypizací. Stereotypizace je jak konstruování představy o nás samotných, tak o „těch druhých“. Rozdíl je v tom, že kategorie sama o sobě má většinou neutrální význam. Naproti tomu stereotyp je již zatížen nějakou zevšeobecnující nebo zjednodušující konotací. Uvedme si příklad související s touto prací. Pokud vezmeme kategorii Němec, nebo němectví, jedná se o hodnotově neutrální kategorie etnické identifikace. Spojíme-li však tyto pojmy se zevšeobecnujícími představami o agresivitě, územních výbojích, nadřazenosti, nebo pořádkumilovnosti, dostaneme stereotyp. Jedná se o další zjednodušení, která jedinci pomáhají vyrovnat se s rozmanitostí a proměnlivostí světa. Stereotypy však nemají svůj původ v empirické zkušenosti, stereotypy jsou přejímány v rámci socializačního

⁸⁶ JENKINS, Richard. Rethinking ethnicity. Arguments and explorations, Sage publications, London. 1997. Str. 23

⁸⁷ BARŠA, Pavel. Konstruktivismus a politika identity, Antropoweb (online dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_1-2_2006/03_barsa.pdf, cit. 10.2.2019)

procesu jako hotové ustálené představy. Redukce komplexnosti sociální reality usnadňuje orientaci individua ve světě, ten se díky ní stává srozumitelnějším.

Stereotypy však také pomáhají při tvorbě identitárních konstrukcí. Stereotypy jakožto sdílené představy určité sociální skupiny o uspořádání sociální reality umocňují pocity sounáležitosti s kolektivním „my“, a pomáhají tak utvářet skupinovou soudržnost. Přirozeně dochází i k posilování symbolické hranice a kontrastování skupiny „oni“.⁸⁸

Jak již bylo výše uvedeno, stereotypní představy se dědí z generace na generaci, typické jsou pro ně stálost a rezistence. Ačkoliv se vlastní empirie může od stereotypu lišit, nemění to nic na jeho stabilitě. Naopak dochází k vytváření výjimek v rámci daného stereotypního schématu.⁸⁹ Zde možno uvést klasický případ z české společnosti – „Znám pracujícího Roma, ale to je výjimka...“

Změny v oblasti stereotypů potřebují zpravidla několik generací, nebo nějaký prudký historický nebo společensko-politický zvrat. Tak je podle Šmídové si možno vysvětlit obohacení heterostereotypu Němce o záporné konotace následkem okupace českých zemí za druhé světové války.⁹⁰ Přičemž, jak Šmídová uvádí, existuje mezi autostereotypy a heterostereotypy velmi úzký vztah zrcadlení. Vznikají tak binární opozice, pozitivní autostereotyp obvykle vede k negativnímu heterostereotypu. „V německém zrcadle vidíme sami na sobě rysy nápadně opačné, zrcadlově převrácené. Proti německé nadřazenosti, nadutosti, nacionalismu a rozpínavosti stavíme jako typicky české vlastnosti přizpůsobivost, oportunismus, nesvornost a neprůbojnost. Ceníme si vlastního smyslu pro humor, zatímco Němcům podle nás docela chybí. A naopak. Toho, čeho si na Němcích vážíme: přesnost, solidnost a pořádkumilovnost, disciplinovanost, se nám v našich představách nedostává.“⁹¹

Velká část těchto stereotypů pochází z období národního obrození, kdy byli Němci zobrazováni jako odvěcí nepřátelé českého národa a kdy postupně vznikala obraz

⁸⁸ ERIKSEN, Thomas Hylland. Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. Str. 319

⁸⁹ ŠMÍDOVÁ, Olga. Němci v českém, Češi v německém zrcadle. In: Koschmal, Walter/Nekula, Marek/Rogall, Joachim (eds.): Češi a Němci. Dějiny, kultura, politika. Praha 2001. Str. 227

⁹⁰ ŠMÍDOVÁ, Olga. Česko-německé vztahy v zrcadle tisku. Šmídová, Olga. In: Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století / Praha : Karolinum, 1998 s. 268

⁹¹ tamtéž

Němců jako vetřelců na historicky českém území, které mělo být těmito „germánskými živly“ ukradeno.⁹²

Jaký je však dnes „obraz“ Němce v očích české společnosti? V devadesátých letech byl uskutečněn výzkum veřejného mínění, který ukázal existenci konzistentního heterostereotypu německví, zatíženého mnohými stereotypy. Ve výsledcích se objevovaly „pozitivní“ stereotypy, jako např. disciplinovanost, exaktnost, šetrnost, pracovitost a spořádanost, které však byly vyvažovány negativními stereotypy, jako třeba agresivitou, územní rozpínavostí a arogancí. Výzkum také poukázal na primární skepsi vůči všemu německému, pocit nedůvěry pramenil z vlastních nebo i generačně tradovaných historických zkušeností. Celkově výzkum ukázal negativní historické resentimenty, které se v české společnosti vyskytují. Na druhou stranu však také konstatoval převládající názor většiny české společnosti, že je potřeba vést dialog, spolupracovat a ukončit vzájemné obviňování se.⁹³ I novější výzkumy z let 2001⁹⁴ a 2005⁹⁵ vykazovaly obdobné výsledky. Šmídová pak ve svém výzkumu z roku 2001 upozornila na bohatou strukturaci obrazu německví v českém diskursu, která je dána geografickou polohou a specifickým historickým vývojem.

Rakušané tak podle ní bývají hodnoceni českou veřejností mnohem lépe než Němci, roli při tom hraje právě společná minulost a jisté promísení obou národů. „Rakušáci jsou mentálně jakýmsi přechodným druhem mezi Čechy a Němci“.⁹⁶ Stejně tak podle Šmídové u Čechů v rámci dichotomie východ versus západ dochází k odlišování Němců z bývalé NDR od Němců ze západní NSR. Přičemž se sami Češi samozřejmě ke kategorii východ nepočítají.⁹⁷

Pomyslným evergreenem zůstávají výzkumy orientované na pohled Čechů na odsun, případně na tzv. „sudetoněmeckou otázku“. Při šetření v roce 1996 hodnotila více než polovina Čechů „problém sudetských Němců“ jako závažný a ještě v roce 1999

⁹² RÁDL, Emanuel: *Válka Čechů s Němci*, Melantrich. Praha 1993. Str. 230

⁹³ STEHLÍKOVÁ, Eva. Aktuální kontexty obrazu Němce a Německa v české společnosti. In: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století* / Praha : Karolinum, 1998, Str. 253

⁹⁴ Šmídová, Olga. *Němci v českém, Češi v německém zrcadle*. Šmídová, Olga. In: *Češi a Němci : dějiny - kultura - politika* / Praha: Paseka, 2002

⁹⁵ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum (nakladatelství), 2005.

⁹⁶ Šmídová, Olga. *Němci v českém, Češi v německém zrcadle*. Šmídová, Olga. In: *Češi a Němci : dějiny - kultura - politika* / Praha: Paseka, 2002. Str. 229

⁹⁷ tamtéž

bylo tohoto názoru přes 60% dotazovaných. V roce 2005 však už jen 29%.⁹⁸ Nejnovější výzkumy veřejného mínění ukazují pozvolný ústup přesvědčení o spravedlivosti odsunu. Tyto změny bývají obvykle vysvětlovány generační obměnou a faktickým nezájmem mladších generací o tuto tematiku. Česká veřejnost tedy zaujímá ambivalentní postoj, česko-německé vztahy jsou vnímány pozitivně a je kladen důraz na jejich rozvoj, poválečný odsun německého obyvatelstva však stále hraje velkou negativní roli. Na této situaci se samozřejmě do značné míry podílí i chování politické reprezentace a její tendenční využívání této problematiky a manipulace s ní, nebo občas značně redukční přístup médií. Toto platí však hlavně ve směru k Němcům odsunutým, ti, kteří zůstali nebo zůstat museli, jsou naopak paradoxně přehlíženi, nebo marginalizováni.

⁹⁸ HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum (nakladatelství), 2005. Str. 452 nebo HOUŽVIČKA, Václav. Sudetoněmecká otázka a vztahy Čechů k Německu. In: *Mezinárodní vztahy* 4/2000

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Organizace, spolek, středisko

Společensko-politické změny po roce 1989 přinesly značné změny jak pro německé obyvatele Česka, tak i pro česko-německé vztahy obecně. S příchodem demokracie došlo k obrodě německé identity všude tam, kde se německá menšina vyskytovala, to se mimo jiné projevovalo zvýšením kulturní aktivity a kolektivním prožíváním etnicity.⁹⁹ Nově vznikaly regionální svazy Němců, setkávací střediska atp. Na rozdíl od jiných oblastí s historickým výskytem německé menšiny, jako např. v severních Čechách, v Moravské Třebové nebylo dříve žádné uskupení, které by sdružovalo neodsunuté české Němce a jejich potomky. Obdobná situace byla i u ostatních jazykových ostrovů. Kulturní sdružení, které bylo politickou garniturou komunistického Československa povoleno, fungovalo jen v oblastech hraničících s NDR a v Praze a Brně.

Situace v Moravské Třebové pro mě byla zpočátku mírně nepřehledná, jelikož již při rešerši se ukázalo, že v místě není aktivní jedno sdružení, ale hned dvě, respektive tři. V roce 1992 byla v Moravské Třebové založena **Společnost česko-německého porozumění Waltera Hensela z.s.** a **Setkávací středisko Waltera Hensela (BGZ - Begegnungszentrum)**. Dle stanov si sdružení klade za cíl podporovat přátelské vztahy a kulturní spolupráci mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo, navazovat přátelství mezi Čechy a Němci a pomocí společných akcí podporovat česko-německé porozumění.¹⁰⁰ Českým Němcům měla tato společnost pomáhat v dalším vzdělávání se v německém jazyce, občanům NSR pak poskytovat informace a podporu při návštěvě regionu. Členem tohoto sdružení se může stát jakýkoliv občan bez rozdílu národnosti, který se ztotožňuje s programem sdružení. Činnost tohoto sdružení je finančně podporována německým ministerstvem vnitra a velvyslanectvím Spolkové republiky Německo v Praze. V dnešní době má sdružení zhruba 100 členů, kteří pocházejí jak z České republiky, Německa, tak i dalších zemí.

⁹⁹ KREISSLOVÁ, Sandra, NOVOTNÝ, Lukáš. Kulturní život německé menšiny v České republice.

Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Str. 60

¹⁰⁰ Stanovy spolku

V roce 1994 pak vzniklo **Sdružení Němců – regionální skupina Hřebečsko**. Sdružení je zapsáno u ministerstva vnitra jako samostatné občanské sdružení občanů německé národnosti. Při tomto sdružení také funguje taneční soubor, jehož cílem je uchování a další rozvoj kultury německé menšiny žijící v České republice. Samotné sdružení Němců je podporováno Ministerstvem kultury České republiky z programu pro národnostní menšiny a je členem zastřešující organizace Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Toto sdružení, které se etablovalo v půli devadesátých let, se mělo stát novou platformou pro prezentaci místní německé menšiny, mělo nabízet možnost realizovat se v rodném jazyce a dávat prostor společnému vzpomínání. Z logiky věci by se dalo předpokládat, že členem Sdružení Němců se může stát osoba identifikující se jako český Němec. Na stránkách sdružení se však dočteme:

„Sdružení Němců - Regionální skupina Hřebečsko bylo zaregistrované v roce 1994 u Ministerstva vnitra ČR jako samostatné občanské sdružení občanů německé národnosti bez ohledu na jejich politickou a náboženskou příslušnost. Členem se však může stát i občan jiné národnosti, který se ztotožňuje s cílem a programem sdružení.“¹⁰¹

Sdružení Němců v Moravské Třebové je složeno z cirká 80 členů převážně seniorského věku, přičemž velká část se jich již nemůže účastnit spolkové činnosti z důvodu vysokého věku a zdravotních potíží. Většina členů je současně i členy ve Společnosti česko-německého porozumění.

Obě hlavní organizace se do značné míry překrývají, jak pokud jde o program, tak i v rámci členské základny. Hlavním rozdílem je však deklarovaný etnický základ druhé ze jmenovaných, to jí také dodává legitimitu reprezentovat lokální zástupce německé minority na oficiální úrovni. To není důležité jen z hlediska vyjednávání, ale i z finanční perspektivy. Jako menšinové sdružení má tato organizace nárok na podporu od vícera subjektů, a není tak odkázána jen na členskou základnu, nebo sponzorské dary, či podporu města. Zároveň je pak vnímána jako oficiální nositel regionálních německých tradic a kultury.

¹⁰¹ Gesellschaft für Deutsch-tschechische Verständigung - Begegnungszentrum "Walther Hensel" - Svaz. [online, cit. 1.2.2019]. Dostupné z: <http://hrebetsko-schoenhengst.eu/index.php/cz/svaz>

Důvod existence dvou subjektů se jeví jako čistě pragmatický, důkazem budiž i to, že oba subjekty mají stejného vedoucího. Společnost česko-německého porozumění je starší a skýtá více manipulačního prostoru díky svému deklarovanému zájmu o česko-německý dialog. Je hlavním prostředkem k reprezentaci menšiny a jejich aktivit navenek směrem k majoritní společnosti. Je hlavním subjektem, který vyjednává prostor pro německé, protože je více inklusivní a pořádané akce jsou navenek často prezentovány jako akce této společnosti, i když fakticky rozdíl mezi Sdružením Němců a Společností česko-německého přátelství neexistuje.

Sdružení Němců naproti tomu funguje jako organizace sdružující zástupce německé menšiny. Poskytuje lepší vyjednávací pozici pro jednání s oficiálními úřady, vyjednávání s německými úřady pečujícími o německou menšinu v zahraničí atp.. Sdružení Němců užívá zvláštní legitimacy i proto, že platí za oficiálního nositele původních zvyků a tradic regionu. To opět zlepšuje jeho vyjednávací pozici vůči oficiálním strukturám. Spolek funguje tedy především jako komunikační kanál směrem k majoritě a jako kulturní instance. Oproti tomu smyslem sdružení je oficiální reprezentace etnické menšiny směrem k úřadům. Sdružení jako legitimní zástupce menšiny má přístup k finančním prostředkům určeným pro německou menšinu.

Trojedinost dokládají i aktivní webové stránky Společnosti a setkávacího centra, které však zároveň jsou i domovskou stránkou sdružení Němců. Dalo by se tedy říct, že celá konstrukce těchto spolků slouží především k umožnění fungování minority jak z hlediska finančního, tak i strategického. Z tohoto důvodu pojednávám aktivity moravskotřebovských Němců jednotně, případně osvětluji rozdíly, které z tohoto rozdělení na více spolků plynou v konkrétních situacích. Obecně tedy hovořím o „uskupení“ jako o zástupné jednotce pro organizace sdružující české Němce v Moravské Třebové.

Problémem uskupení je především nepříznivá věková struktura členské základny. A to i přes poměrně široký záběr aktivit, které organizuje. U svazu Němců je hlavním problémem silná asimilace mladších generací. Participantů výzkumu hodnotili v rozhovorech situaci spojenou s generační obměnou pesimisticky a neustále

vzpomínali na počáteční dobu sdružování českých Němců, kdy na akce údajně docházelo až na 200 osob. Nedostatek mladších členů německého etnika je zásadním problémem nejen ve Sdružení Němců, ale i v rámci celé německé menšiny v České republice. Aktivní spolkový život menšiny stagnuje a počet osob hlásících se k německé národnosti klesá.

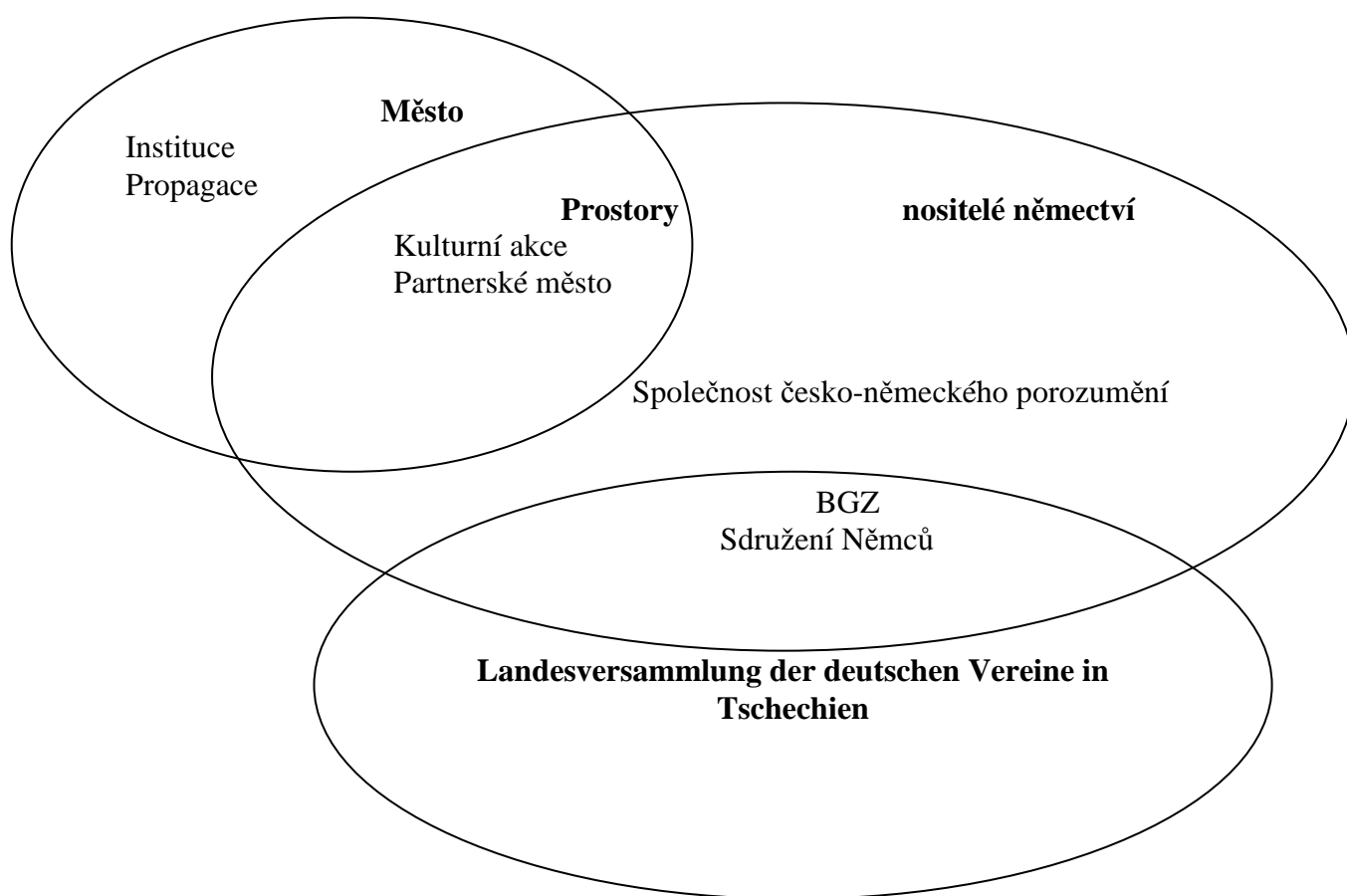
3.2 Pozice

Uskupení sídlí v bývalém Holzmaisterově muzeu v Moravské Třebové. K dispozici má od města propůjčené dvě místnosti v druhém patře budovy. Jedna slouží ke konání výstav a k setkávání, druhá pak funguje jako knihovna a kancelář. Místnost určená pro veřejné akce je vybavena vitrínou s tradičními lokálními německými kroji, na zdech visí reprodukce folklorních kreseb a také mapa historického území regionu Hřebečska. U návštěvní knihy leží propagační materiály města atp. a u dveří se nalézá stojan s krajanskými novinami z Německa, případně další německojazyčná periodika. Právě tato větší místnost je nejvíce exponovaná díky konání výstav a pravidelného setkávání členů uskupení, zde se také konají jazykové kurzy.

Umístění Sdružení do budovy muzea není náhodné. Na počátku byla návštěva Moravské Třebové delegací z Göppingenu, který je kmotrovským městem pro odsunuté Němce z Hřebečska. Ta se uskutečnila již v roce 1990. Zástupci třebovské radnice byli na oplátku v dubnu roku 1991 na přátelské návštěvě Hřebečského krajanského spolku v v Göppingenu, při té příležitosti projednali možnosti společné rekonstrukce budovy muzea za finančního příspěví z Německa. Muzeum bylo v devadesátých letech v dezolátním stavu. Tehdejší starosta Třebové, Karel Metyš, vzpomínal později na tuto událost následovně: „Ve velmi otevřeném rozhovoru jsme několikrát zmínili bývalé Holzmaisterovo muzeum a jeho společnou renovaci, abychom tu mohli zřídit německo-české kulturní centrum.“¹⁰² Záměrem rekonstrukce tedy bylo již od začátku vytvořit v budově německo-české kulturní centrum. Společná rekonstrukce se za finanční účasti města, německého ministerstva vnitra a sponzorů z průmyslu podařila a 17. listopadu roku 1992 pak došlo ke slavnostnímu otevření setkávacího střediska (BGZ). Kolem umístění setkávacího

¹⁰² Brožura 20 roků porozumění, Společnost česko-německého porozumění, Setkávací středisko Waltera Hensela o.s., Moravská Třebová 2012

střediska ještě panovaly nejasnosti, jelikož Sudetoněmecký Landsmannschaft, který zřizování středisek plánoval, původně zamýšlel jiné lokace. Nakonec pak padlo rozhodnutí vybudovat středisko v Moravské Třebové. Budova muzea tedy vděčí za svoji rekonstrukci částečně existenci německé menšiny. Informace o spolufinancování rekonstrukce z německé strany se však dnes nikde nevyskytují. Ani při rozhovoru s oficiálními zástupci města o tomto faktu nepadla zmínka. Pozice českých Němců v Moravské Třebové by se dala nejlépe ilustrovat následujícím schématem.

Město poskytuje prostory pro uskupení (Společnost česko-německého porozumění, Setkávací středisko „Waltera Hensela a Sdružení Němců – regionální skupina Hřebečsko), spolupracuje s ním v rámci udržování partnerství s německým městem Staufenberg a odsunutými krajany, figuruje jako spoluorganizátor česko-německých dnů kultury. Pokud však jde o prezentaci německé historie nebo současnosti v regionu v rámci propagačních a osvětových materiálů, chybí ze strany města jakákoliv iniciativa. Podobně je na tom i webová stránka města. K této problematice se ale dostaneme v rámci samostatné kapitoly.

Obě uskupení jsou ve městě činné více než dvacet let, dalo by se tedy předpokládat, že jejich pozice v prostoru bude stabilní. To v rozhovoru potvrzoval i bývalý dlouholetý starosta Moravské Třebové JUDr. Miloš Izák. Společnost česko-německého porozumění se svými aktivitami je podle jeho vyjádření „významnou součástí kulturně společenského života Moravské Třebové“. Dokládá své tvrzení i dlouholetou spoluprací města se společností a jeho podporou, pokud jde o umístění do městských prostor. Sám však přiznal, že ve veřejném prostoru se německé menšině, nebo německé historii prostoru nedostává. Potřebu reflexe německé historie města nebo regionu v prostoru nevnímal a odkazoval na práce odborníků z řad historiků. Takový přístup se opakoval i při jednání s ostatními zástupci městských institucí. Na jedné straně je deklarována spolupráce, ze které nějakým způsobem těží obě strany, na druhé straně však dochází k vymístění historických kontextů. Dalo by se hovořit o rétorických strategiích „odsunování odsunu“, jak je nazvala ve své studii *Pro nás už lépe bylo... Vymístění z velké historie a kolektivní paměť „českých Němců“* Olga Šmídová. Německá historie a tragické události odsunu jsou překrývány vidinou světlých zítřků sjednocené Evropy. To je jedna ze strategií, která se objevila i při tomto výzkumu.

„Hlavně ke vztahu k Německu, já jsem taky nezažil válku, ani odsun ani ty souvislosti. Nicméně to docela dobře znám, tu historii. Je potřeba prostě už udělat čáru a dívat se dopředu...“¹⁰³

Další častou rétorickou strategií bývá čekání na přirozený zánik německé minority v Česku, ta se v rámci výzkumu vyskytovala však spíše jako smutné konstatování samotných zástupců minority.

„Tak jasně, že nikde žádná historie popsaná není. Oni stejně jen čekaj, až všichni co to pamatujou, umřou. Tím se to vyřeší. Však se podívej, kolik nás tady je.“¹⁰⁴

Tlusté čáry za historií jsou očividně stále ještě moc tenké, a nejsou schopné zadržovat průniky minulosti do současnosti a do majoritní kolektivní paměti. Samotný fakt, že čeští Němci, respektive jejich historie na území Čech, je obcházena po špičkách, svědčí o přetrvávající ožehavosti tématu.

¹⁰³ Rozhovor s bývalým starostou Moravské Třebové Ing. Izákem

¹⁰⁴ Rozhovor uskutečněný při terénním pozorování 7.2.2019

Při komunikaci s oficiálními zástupci města také docházelo k tomu, že při dotazování na Sdružení Němců odkazovali na Společnost česko-německého porozumění s tím, že o Sdružení Němců nic nevědí, ale skrze Společnost se jistě dostanu k fundované osobě. Situace ohledně organizací sdružující české Němce v Moravské Třebové je tedy pravděpodobně i pro některé zástupce samosprávy nepřehledná. Stejně tak ani bývalý starosta Izák, ač informován o existenci dvou subjektů, nebyl schopen určit, který z nich je pro město partnerem. Skutečnost, že na většině plakátů a ve většině odpovědí na dotazy se vyskytovala Společnost česko-německého porozumění, dává vytušit, že toto uskupení je navenek vnímáno jako partner pro město a majoritu obecně. Důvodem je pravděpodobně fakt, že spolek svým názvem působí více inklusivně a průchodně, neevokuje němectví per se, ale společenský dialog.

Pro město je tedy sdružení přínosem a partnerem, pokud jde o komunikaci s bývalými obyvateli regionu, udržování partnerství s městem Stauffenberg v Německu a pořádání vybraných kulturních akcí.

„Já když jsem nastoupil, tak jsem tyhle kontakty do zahraničí považoval za prioritu. Včetně teda do Německa, toho sdružení Hřebečska a tady tu společnost česko-německého porozumění. Samozřejmě partnerský města Stauffenberg...“¹⁰⁵

I přes deklarovanou korektní spolupráci mezi městem a spolkem existuje jistá nekoherence. Město Moravská Třebová je sice oficiálně spolupořadatelem např. Česko-německých dnů kultury, na svých stránkách to ale ve výčtu akcí neuvádí. Stejně tak je tomu u městské firmy Kulturní služby Moravská Třebová. Městské muzeum taktéž tvrdí, že se Sdružením spolupracuje a získává díky němu přístup k nejrůznějším materiálům důležitým pro svoji činnost. Při organizaci přednášky o odsunu Němců však se Sdružením nijak nespolupracovalo. Tedy město i jeho instituce s uskupením spolupracují, ale navenek působí tato spolupráce často jako nepřiznaná.

¹⁰⁵ Rozhovor s bývalým starostou Moravské Třebové Ing. Izákem

3.3 Aktivity

Jak již bylo zmíněno, většina aktivit se koná pod hlavičkou Společnosti česko-německého porozumění. Pokud se však podíváme do výročních zpráv Sdružení Němců (přičemž souborné zprávy zahrnují aktivity všech tří pojednávaných subjektů), narazíme opět na překrývání se. Oficiálně se jedná o spoluorganizaci, reálně pak jde o jednu a tutéž akci, organizovanou těmi samými osobami.

Paleta aktivit moravskotřebovského uskupení Němců je široká a kontinuálně bohatá. V prostorách setkávacího centra se pořádají nejrůznější **výstavy** a **přednášky**. U těchto nejde vždy ani tak o regionální kontext, nebo kontext česko-německých vztahů, jako spíše o snahu o obohacení lokální kulturní nabídky. Namátkou lze zmínit přednášky o různých zdravotních aspektech, nebo výstavy betlémů atp.. Pokud jde o přednášky nějakým způsobem spojené s fenoménem německví, pak se většinou jedná o období dávnější minulosti. Sám jsem se například účastnil přednášky o historii řádu německých rytířů, která měla vysokou návštěvnost. Pomocí dávnější historie dochází k prezentaci nekonfliktního obrazu německví a jisté deredukci z dějinného prostoru dvacátého století na širší okruh česko-německých dějin. V případě zmíněné přednášky i s lokálním významem, jelikož pojednávaný řád byl činný v regionu.

Dále se jedná o **výlety** a **exkurze** po různých turistických místech spojených nějakým způsobem s německou historií, nebo i přímo do Německa, či Rakouska. V případě výjezdu do zahraničí se v minulosti jednalo často o exkurze pro školy, kdy zástupci uskupení fungovali jako průvodci. Ke stálé nabídce patří také **jazykové kurzy**, které v dnešní době navštěvuje jen asi 11 osob. Z rozhovorů však vyplývá, že dříve se těšily většímu zájmu veřejnosti. U doptávání se na aktivity vyplynulo z výpovědí desicion makeru, že na počátku aktivit uskupení nikdo moc nevěděl, jaký by měl být program a činnost setkávacího centra. Takových center je po republice 15 a jejich program je vskutku různý. I když snaha o kultivaci a šíření německého jazyka jsou jim společné. Další nedílnou součástí aktivit uskupení jsou **tradiční příležitosti k setkávání**, jako např. masopust, nebo Velikonoce, které slouží hlavně k sociální interakci členů a nejsou v současnosti až tak orientované na veřejnost.

Tyto akce měly největší úspěch v letech devadesátých a těsně po začátku milénia, kdy byla ještě členská základna široká, a docházelo k zapojování dětí. Sdružení se oficiálně podílí i na spoluorganizaci některých **koncertů**. Nejzajímavější úsek činnosti představují pravděpodobně **semináře pro učitele němčiny**. Při těchto jsou učitelům jednak zprostředkovávány kreativní formy přístupu k výuce, ale zároveň se tyto semináře zpravidla odehrávají v místech či regionech s německou historií, která jim v rámci semináře bývá zprostředkována. Zde lze spatřovat vydobývání místa pro minoritu ve velké majoritní historii skrze regionální příklady. Semináře jsou dotované a přístupné komukoliv. **Poskytování informací a reprezentace uskupení** na akcích typu sudetoněmecký den je samozřejmou součástí aktivit.

Spolek česko-německého přátelství také spoluorganizuje v kooperaci s městem Moravská Třebová **letní tábor**, který je otevřený všem mladistvým. Jedná se o společný projekt s partnerským městem Staufenberg a maďarským městem Tarjan. Spolek zde figuruje především díky zapojení do udržování partnerství s německým městem Staufenberg a organizačním schopnostem vedoucí spolku. Ta byla od počátku při budování partnerství mezi městy a fungovala podle vlastní výpovědi jako zprostředkovatel. Kladný vliv spolku na partnerství obou měst potvrzoval v rozhovoru i bývalý starosta města.

Největším počinem je **festival Česko-německé dny kultury**. Které se zpravidla konají po dobu 5 dní, na začátku září. Festival má již 25letou tradici. Jeho genezi lze vypořádat v setkávání se odsunutých Němců z Hřebečska s Němci, kteří zůstali. Jde o setkávání odsunutých krajanů, které přerostlo v menší festival. Podle výpovědi participantu šlo o to, jak prodloužit a naplnit program.

„... Oni vždycky přijeli (bývalí obyvatelé Hřebečska) a my jsme je tu hostili. No jenže šlo o to, jak jim udělat taky nějaký program. No a pak se z toho stal ten festival postupně. A vlastně je to jako s tím partnerským městem. Ono je totiž taky jako kmotrovský město toho Boršova tady.“

Město je spoluorganizátorem celé akce a na festival jezdí jak zástupci partnerského města Staufenberk, tak i zástupci německé ambasády. Z tohoto hlediska je festival pro město přínosem. Je to jasná ukázka udržování partnerství, což je něco, s čím má

plno jiných měst potíží. Bývalý starosta Moravské Třebové Izák, označil partnerství s městy v zahraničí za prestižní záležitost. Festival má návštěvnost údajně okolo 200 osob. Přičemž většinu, jak podle výpovědí starosty, tak i členů spolku, tvoří hosté z Německa. Mezi místními festival tolik nerezonuje.

Při sdružení Němců existuje také **taneční skupina**, která si klade za úkol udržovat tradiční tance a zvyky. Tato je i finančně podporována ministerstvem kultury jako nositel kulturní tradice regionu. Je však nutno podotknout, že se částečně jedná o určitý druh culture reinvention, jelikož taneční skupina má v repertoáru tance ze všech německojazyčných areálů. Tance a částečně i kroje byly reimportovány za pomoci krajanů z Německa v devadesátých letech. To je logické, neboť odsunem došlo k přerušení kontinuálního předávání tradic a zvyků. V období socialismu nebylo možné otevřeně provozovat německé kulturní zvyky, a tak v rámci folklóru došlo k úplnému přerušení německé tradice a později bylo nutné ji znovu oživit. Sdružení funguje také jako **zprostředkovatel kontaktu** pro původní obyvatele, jeho devizou jsou angažovaní členové ovládající německý jazyk. Členové sdružení jsou si však vědomí toho, že celé fungování platform, na kterých se sdružují a šíří programy jsou přímo odvislé od lokální politické garnitury.

„Tak taky je jasný, že si tady nemůžem dovolit všechno. Navíc teď bude na radnici nový vedení. Tak uvidíme...“

3.4 Struktura členské základny

Pro ilustraci situace jsem se rozhodl pro nastínění struktury členské základny Sdružení Němců, jehož členové jsou zároveň členy Spolku česko-německého přátelství. Sdružení má, jak již bylo zmíněno, zhruba 80 členů. Tento údaj je však relativní, protože neustále dochází k úbytku členů a jelikož se ne všichni členové aktivně účastní na akcích pořádaných sdružením, není jednoduché udržovat přehled o aktuálním přesném stavu členské základny.

Pokud bychom se zaměřili na věkovou strukturu členské základny sdružení, dostaneme obraz, který je signifikantní pro valnou většinu organizací sdružujících

české Němce. I když neexistuje centrálně vedená statistika, která by nabízela sociodemografické profily jednotlivých sdružení Němců, není pochyb o tom, že členy jsou až na několik výjimek především členové nejstarší, tzv. pamětnické generace. Stejně je tomu i ve funkcionářské oblasti takových organizací, kde najdeme také většinou seniory. Pro ilustraci se můžeme podívat na věkové složení chomutovského svazu Němců (Bund der Deutschen Region Erzgebirge und sein Vorland), který historicky patřil mezi jedny z nejsilnějších a jeho členská základna byla tvořena ne desítkami, ale stovkami členů. V roce 1999 tvořily z 66% členskou základnu osoby starší 65 let, zbytek členů se věkově pohyboval mezi 53 a 65 lety. Podobná je situace v celé republice.

Sdružení Němců v Moravské Třebové není v tomto ohledu žádnou výjimkou. Podíváme-li se na graf znázorňující věkové složení členské základny, který znázorňuje rámcově ročníky narození členů, vidíme, že dnes ve sdružení tvoří většinu osoby narozené ve 40. letech minulého století (43%), druhou nejsilnější složkou členské základny jsou pak členové narození v letech třicátých (32%). Mladší ročníky jsou ve sdružení zastoupeny slabě, nejmladší člen je narozen v roce 1978.

Graf č.1 zobrazující věkové složení členské základny podle ročníků narození

Na problém neprobíhající generační obměny upozorňuje v rozhovor i prezident Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku Mgr. Martin Dzingel. Potvrzuje tezi, že v rámci jednotlivých organizací sdružujících české Němce schází mladší ročníky, přičemž paradoxně nejhůř jsou na tom historicky nejsilnější sdružení.

„...Bohužel ta situace je nejhorší v těch místech, kde byly historicky největší organizace. Severní Čechy například. Paní L. mi už léta říká, že to nechce vést, ale stejně to dělá pořád dál, protože tam není nikdo, kdo by to za ní vzal. Paradoxně tak ale dochází k tomu, že ta sdružení jsou pak neatraktivní pro mladší generaci. Je pochopitelné, že pokud jde o takový ten Kaffeeklatsch, to setkávání se u kafe, tak to tu mladší generaci asi úplně neosloví. Máme ale i pozitivní příklady, třeba Brno, kde sdružení spolupracuje s univerzitou, nebo třeba Trutnov...“

Historicky nejlepší situace z hlediska spolkové činnosti německé menšiny panovala na začátku 90. let. Nově existující možnost sdružování se a provozování kulturního života přilákala do řad sdružení mnoho českých Němců a jejich potomků.

„Když to začlo, to nás tady bylo hodně. A koukněte dneska. Hehe, už jsme tady jen samí staříci...“

Tehdy podle výpovědí participantů údajně do sdružení docházeli i lidé v aktivním věku. Ve sdružení však nezůstali a jejich aktivita se prý omezila na několik málo návštěv. To si stávající členové i prezident Shromáždění vysvětlují tím, že jim sdružení nebylo schopné nabídnout dostatečně atraktivní program, anebo především mylnými očekáváními privilegií plynoucích z příslušnosti k německé menšině, případně ekonomického prospěchu skrze snazší přístup na německý trh práce.

„Na začátku, v těch devadesátých letech, to tady bylo plno lidí. To byly akce, že bylo plný to muzeum, na ochozech a všude byli lidi. Na začátku to sem přišli i mladší lidi. Já jako nechci... Nechci jim nic jako... No oni pak už nechodili, protože si myslím, že jako očekávali z toho nějaký prospěch, no...“

Prezident Shromáždění potvrzuje, že obdobný trend se projevoval v celé republice

3.5 Konstrukce etnické identity participantů

Jak v historických, tak i v etnografických popisech vystupuje česká německá menšina jako silně smíšená a jazykově i kulturně značně asimilovaná. Mimo to jsou

čeští Němci i značně prostorově rozptýlení, těžko bychom v České republice hledali obec s většinovým německým obyvatelstvem. To vše odkazuje na možnost oslabené etnické identity, což v případě bývalého jazykového ostrova platí dvojnásob.

V rámci rozhovorů při autobiografickém vyprávění používali účastníci při konstrukci vlastní identity nejrůznějších argumentačních strategií. Tyto by se daly v rámci vědeckých konceptů zařadit od konstruktivistických až po primordialistické. Dále se jejich sebeidentifikace vzájemně odlišovaly mírou potřeby dokazování autenticity. Na následujících řádcích se pokusím o heuristický model několika hlavních kategorií, které představují reprezentativní příklady pro všechna provedená interview.

První kategorií tvoří osoby, které se narodili ještě ve třicátých letech, a zažili tak často ještě německou školní docházku a dobu, kdy německý jazyk nebyl stigmatem, a německá identita nebyla problematizována. Tato část účastníků vnímala svoji etnicitu jako přirozený atribut a jednoznačně se identifikovala s němečtím. A to i přesto, že v naprosté většině pocházeli ze smíšených rodin. Důležitou roli ve vyprávění nejstarších účastníků, kteří se narodili ještě ve třicátých letech minulého století, hrálo zdánlivě harmonické období první republiky. Účastníci užívali umě narativní rétorické kategorie, jako např. kontrastování:

„Však oni ty Němci co tady byli, to byli pracovití lidi. Když sem pak přišli, že jo ze všech koutů ti lidi jako na dosídlení, tak k tomu neměli vztah, nebo tak, že jo.“

Což je možno vnímat jako legitimizační strategii. Původní obyvatelstvo bylo součástí / garantem určitého pořádku a nositelem pozitivních hodnot. Tento pozitivně vnímaný pořádek existoval před odsunem, po odsunu došlo k narušení tohoto stavu. Další rétorickou kategorií představovalo vpouzření, kdy se účastníci identifikovali s odsunutými, zároveň však vystupovali z perspektivy těch, kteří zůstali. Docházelo i k užití dvojí perspektivy a to především při průniků malé osobní historie a oficiální majoritní historie:

„No když to člověk vidí co ten Hitler, co ty němci za války dělali... To je strašný... Ale ty obyčejný lidi co tady byli, co ty věděli o těch hrůzách.“

To vše nemělo za cíl prezentovat idealizovaný obraz prvorepublikové společnosti, mnohem spíše šlo o zvýraznění kontrastů mezi tehdy, poté (poválečná společnost) a dnes. Simulování tehdejších vztahů mezi Čechy a Němci v rámci výpovědí přispívá k posunu interpretačních rámců, výkladových vzorců a změnám na symbolické rovině, díky tomu měnili vypravěči i svoji pozici v daném diskursu. Tato kategorie nevykazovala při rozhovoru prakticky nikdy jakoukoliv potřebu demonstrace vlastní autenticity, němectví pro zástupce této kategorie bylo přirozenou součástí jejich osobností. Díky často ještě fragmentárně absolvované německé školní docházce byl pro tuto kategorii i německý jazyk přirozeným komunikačním prostředkem.

Ukázkovým zástupcem této kategorie by byla paní G., narozená v roce 1931. Její maminka byla Němka, otec Čech. První rok školní docházky absolvovala v české škole, pak ji čekalo sedm let školní docházky v německém jazyce a poté opět výuka v češtině. Doma se hovořilo německy, protože to byl jazyk, který všichni ovládali. Paní G. při rozhovoru několikrát zdůraznila, že se jednalo o německý region a pokud už se našel Čech, který by tam žil, tak uměl německy. To dokládala příkladem svého otce. Sama si za manžela vzala Čecha a děti vychovávali česky, protože její manžel německy neuměl. V uskupení je aktivní od počátku jeho činnosti, dostala se k němu skrze známé. Němci, kteří v regionu žili, o sobě podle ní věděli a po vzniku organizace se kontaktovali a postupně se stávali členy.

Druhou kategorii tvoří opět narátoři narození ve třicátých letech, kteří se však neidentifikovali jako čistě zástupci kategorie Němci. Často různě kombinovali sebeidentifikace „Čech“ a „Němec“ v různém rozsahu. Část participantů se chtěla z binárního systému vymanit docela.

Tuto kategorii nejlépe reprezentuje pan J., narozený v roce 1935. Jeho maminka byla Němka, otec Čech. Pan J. navštěvoval pouze české školy, jeho otec byl podle něj velkým vlastencem a nepřál si, aby se vzdělával v němčině. Matka s ním však komunikovala německy a na prázdniny jezdil k německým příbuzným. Německý jazyk neovládá, ale má pro něj sympatie. Sám odlehčoval nutnost pozicionování se v duálním systému ironickým prohlášením, že se z 45% cítí jako Němec a z 55%

jako Čech. K uskupení sdružujícímu Němce se dostal náhodou skrze doporučení známých.

Následující dvě kategorie zahrnují poválečnou generaci. Důležitý rozdíl je v tom, že tato generace, většinou narozená na konci 40. let, nebo v letech 50. již nezažila německou školní docházku, němečtví pro ni bylo zvláštní přídatnou kategorií, která s sebou nesla i systémovou diskriminaci. To mělo vliv i na konstrukci osobní identity a narativní strategie. Přídatnou kategorií proto, že oproti předchozím kategoriím zástupci této vyrůstali do již homogenizované společnosti, která byla komunistickým režimem, i přes předstíraný internacionalismus, „zglajchšaltována“. Kategorie třetí je tvořena narátory, kteří se označují za Němce a pro svoji sebeidentifikaci používají různé argumentační strategie, které skládají dohromady. Tato kategorie by se dala označit snad i jako konstruktivistická.

Příkladem je paní I., narozená v roce 1950. Maminka byla Němka, otec byl Čech. Doma se mluvilo česky. Paní I. při krátké autobiografické exkurzi však nezačíná odkazem na rodiče, jak je většinou běžné. Její vyprávění začíná u prarodičů, u kterých trávila většinu času jako dítě. Ti byli německé národnosti a česky více méně ani moc neuměli. Na této linii také paní I. zakládá své němečtví. Linie prarodičů jí umožňuje rozšíření rámce. Při diskuzi o identitě se nesnaží odkazovat na idealizovaný obraz první republiky a v biografických často prezentované údajně nekonfliktní soužití Čechů a Němců. Skrze linii prarodičů argumentuje Rakousko-Uherskem, vícenárodním státem, který v jejích vyprávěních není nepodobný obrazům jednotné Evropy, jak je známe dnes. Skrze tuto okliku se zároveň dobře vyhne kritickému období druhé světové války. Německý jazyk dokonale ovládá a v uskupení je činná od počátku. K uskupení se dostala díky svým dobrým organizačním schopnostem, pro které byla oslovena. Zajímavostí je, že má sourozence, který se o německou identitu vůbec nezajímá a s němečtví nechtě mít nic společného.

Poslední kategorií jsou zástupci poválečné generace, kteří vnímají vlastní etnickou identitu jako neměnnou kategorii, aktivně se k ní hlásí a mají zvýšenou potřebu demonstrace vlastní autenticity. Aktivně sbírají doklady o svém němečtví (nejrůznější dokumenty, rodokmeny atp.), ale i navenek demonstrují svojí náležitost

k etnické skupině (koupě kroje, užívání menšinové symboliky atp.) a snaží se zlepšovat své kompetence, které jsou pro ně nepostradatelné pro jejich etnickou identitu (učí se němčinu, písně, tance atp.).

Paní B., narozena v roce 1955, oba její rodiče byli německé národnosti. Němectví podle ní bylo vždy nedílnou součástí jejího života. V uskupení se angažuje od jeho počátku. V devadesátých letech se poprvé vydala na sudetoněmecký sjezd, kde jí, podle jejích slov, doslova okouzilo přátelské přijetí a pocit sounáležitosti. Již v devadesátých letech si nechala ušít původní kroj, který si nosí při příležitostech srazu krajanům v Německu. Při své sebeidentifikaci zdůrazňuje výjimečnost svého původu, jelikož oba její rodiče byli německého původu, oproti naprosté většině ostatních členů, kteří pocházejí ze smíšených manželství.

Tyto příklady možných kategorií sebeidentifikace dozajista nezachycují celé široké spektrum identit českých Němců. Slouží však jako ukázka nejednoduchosti a pestrosti identitární situace v rámci německé minority. Jde o pestrou škálu kombinací a přístupu k sebeidentifikaci, při které se participanti odkazují na různé aspekty svého života. Velkou roli hrají rodinné konstelace jednotlivých participantů. Zde se nám v praxi ukazuje neexistence jednotného vzorce, kdo byl vyňat z odsunu. Paleta rodinných historií sahá od internacionální českoněmecké rodiny, která dokonce na čas v třicátých letech emigrovala do USA, přes rodinu, kde otec byl Němec z Krušnohoří, jenž si vzal Vídeňanku, až po rodinu, kde oba rodiče byli Němci, kteří se vyhnuli odsunu díky zapojení rodinného příslušníka do protinacistického odboje. Všechny tyto aspekty skládají participanti do pestré konstrukce, která utváří jejich němectví, jež musí nějakým způsobem fungovat i za podmínek velké asimilace.

Nejzajímavější částí rozhovorů byly momenty, ve kterých se ukazovaly různé taktiky participantů, jak se vyhnout konfliktním situacím, případně nepříjemným konotacím němectví. A tak se stávalo, že se občas sami participanti stavěli mimo etnické kategorie, anebo mezi nimi volně přecházeli.

„Dědeček mi vždycky říkal, že jsme Němci. Jako abych se za to nestyděla, vždyť my jsme nikomu nic neudělali!... (o pár vět později) No to ta XY to je pěkná komunistka ona ty Němce nemá v lásce...“

„To ještě v sedmdesátých letech měl syn problémy. On chtěl jít na techniku. Oni mu ani neposlali, že má přijít na ty zkoušky. Tak jsem tam s ním jela do té Prahy za ředitelem té školy a pak to mohl napsat a vzali ho. Takový měl problémy, protože měl německého otce.“

V předešlém úryvku je problematizována etnicita manžela participantky, přičemž ona sama svoje německé vyznění vypouští. Následující participantka prezentuje svůj zážitek, kdy jí na úřadě v době komunismu odmítali uvést do občanského průkazu německou národnost. V příštím okamžiku se však staví mimo národnostní kategorii. To však v tomto případě může být způsobeno i temporárním faktorem. Tehdejší Němci nemusí být stejná kategorie jako Němci z její současnosti.

„No já jsem tu občanku nechtěla převzít, protože mi tam napsali špatně národnost. Já jsem říkala, že tam má být národnost německá... (později) Já nevím oni jak ty Němci, tak ty Češi udělali svý...“

Události spojené s odsunem se ve vyprávění vyskytují až pozoruhodně málo. Určitou roli může hrát rozpolcenost některých participantů, nebo snaha vyhnout se konfliktnímu tématu. Je také třeba zmínit, že na rozdíl od jiných míst, kde došlo k vysídlení, zde neodsunutí Němci z převážné části žijící ve smíšeném manželství, nepřicházeli o majetek – což není bez významu. Pokud již ke zmínce o odsunu došlo, akcent ležel na zdůrazňování ztráty pro obě strany, pro Čechy i Němce, nebo obecně pro republiku. Neustále byla zmiňována ztráta lidského potenciálu, ochuzení kultury nejen lokální, ztráta multinacionální společnosti či ztráta německého jazyka, který je obecně participanty vnímán jako pozitivní prvek. Obecně participanté často upozorňovali na to, že v minulosti fungoval nekonfliktní pohyb v rámci obou jazyků a o setkávání obou etnik se obešlo bez problémů. Dělitkem pak byla ve většině vyprávění druhá světová válka a události s ní spojené. Participanté pak ve svém vyprávění přikládali českým Němcům v celém konfliktu pasivní úlohu a snažili se relativizovat jejich roli skrze nízký sociální status.

Stejně pestré jako rodinné historie participantů byly i jejich cesty k uskupení sdružujícímu Němce. Objevování fungovalo ponejvíce přes linie známých, kteří o

sobě věděli a postupně se navzájem zvali a kontaktovali. Často však šlo o náhodu a někteří zjistili o existenci sdružení vlastně jen tak mimochodem.

Je taky potřeba upozornit na fakt, že ve svých výpovědích participantů nikdy nepoužívali pojem „sudetskí Němci“, vždy hovořili buďto o Němcích, nebo o Němcích, kteří žili na Hřebečsku. Sociální kategorie Němectví byla v rámci vyjádření také různě oslabována buďto odkazy na historickou smíšenost, nebo byly hranice sociálních kategorií rozostřovány přímými příklady z osobní perspektivy.

„No ono je to těžký s tou identitou, nebo kdo se jak cejtí. Já se třeba cítím jako Němka a moje sestra, ta je Češka a nikdy jí to němectví nezajímalo. To má prostě člověk v sobě.“

K odlišování se od majority v rámci výpovědí nedocházelo prakticky vůbec. Hranice mezi kategoriemi my a oni byla vždy nejasná a neostrá. Její průběh se měnil podle situace, ve které se daný narátor zrovna při svém vyprávění nacházel.

Příklad českých Němců je ukázkou toho, že etnicita je mnohem komplexnějším fenoménem než jen pouhou oslavou určité kolektivity. Podstatná část německé etnicity spočívá mnohem spíše ve skrývání etnické identity a odlišnosti než v jejím dávání na odiv. Ukazování, skrývání a zveličování němectví určité osoby, nebo skupiny jsou situačními strategiemi, které závisí na společenském kontextu a prostředí. Jinak se prezentuje člen spolku v Moravské Třebové a jinak na Sudetoněmeckém dnu. Doposud byli čeští Němci mnohdy zkoumáni bez přihlédnutí na kontext jako izolovaná a jasně ohraničená skupina. Takový přístup se zakládá na představě o etnické skupině, jejímž fundamentem je předpoklad, že spojení mezi jejími členy jsou silnější než spojení s jedinci stojícími mimo skupinu. To může být pravda, avšak etnické skupiny, a zejména čeští Němci, kteří nejsou početnou skupinou a byli cílem asimilačních snah komunistického režimu po dlouhá desetiletí, se přizpůsobují situaci a postavení, jejich etnicita je tam, kde být může, a naopak ustupuje do pozadí, pokud předpokládají možnost konfliktní situace.

3.6 Etnicita jako stigmatizující prvek

U jednotlivých participantů vystupovalo v biografiích německví zřídka jako stigmatizující prvek a to i přesto, že většina participantů v dobách socialismu přímo, nebo nepřímo nějakou formu diskriminace zažila. Zajímavé je, že pokud došlo ke vzpomínání ve skupině, byli participanti sdílnější a přiznávali prožitou diskriminaci a symbolické ústrky ze strany systému, nebo většinové společnosti. To si lze vysvětlit jako akt upevňování skupinové identity a vyjadřování sounáležitosti. Brubakerovou optikou zde vidíme určitou stejnost (*commonality*), sdílený atribut útlaku, který spojuje i napříč generacemi. V rozhovorech hrály podstatnou roli i zprostředkované zkušenosti rodičů nebo rodinných příslušníků participantů. Pokud participant neměl vlastní přímou zkušenost s útlakem, dosahoval stejnosti (*commonality*) právě pomocí zprostředkované zkušenosti. Při jednotlivých rozhovorech se ale také stávalo, že participantů vlastní diskriminaci nepřikládali větší význam.

„Jestli jsem někdy zažil něco nepříjemného, že jsem napůl Němec? To ne... Jako nemohl jsem dělat žádnou vedoucí funkci, ale tak to bylo jasné. Né, mě nikdo nic nedělal. A v devadesátých letech jsem nakonec i byl vedoucí.“

S násilnou asimilací formou vnitřního rozptylu neměli participantů zkušenost, protože jich většina pochází ze smíšených rodin a také proto, že se území jazykového ostrova již vlastně nacházelo ve vnitrozemí. Etnická segregace Němců, která byla praktikována v poválečném období, byla později nahrazena „dobrovolnou“ asimilací. Komunistický režim zkrátka počítal s tím, že už tak oslabená a ostrakizovaná identita Němců postupně vymizí skrze absenci možnosti vzdělávat se v německém jazyce, nebo provozovat specifické kulturní tradice.¹⁰⁶

Jak již bylo uvedeno i v teoretické části, s komunistickým převratem v Československu došlo k jistému zmírnění poválečných vášní, ke zrušení některých nejtvrdějších omezení týkajících se osob německé národnosti. Represe ze strany státu a především negativní resentimenty většinové společnosti směrem k českým Němcům

¹⁰⁶ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí: 1945–1960*. Praha: Antikomplex, 2011. Str. 205

ale samozřejmě nezmizely docela. Starší ročníky participantů prezentují ve svých vyprávěních společenské vyloučení a napadání přímo v rámci vlastních vzpomínek.

„Oni mi nejdřív nadávali, že jsem Němec, a hezky si mě dobírali. Ale jak jsem se pak pozdějc naučil trochu boxovat, tak už jsem si to uměl zařídit...“

„Jako ve škole, no... Děcka, oni si to neuvědomujou, ale umí být pěkně zlí. Tak to mě trochu mrzelo. Že mi jako nadávali do Němčourů. Ale to se srovnalo, oni pak dostali rozum...“

Strategie vyrovnávání se s ostrakizací a ústrky byly různé. Nejčastěji však participantí volili „ústup“ a ignoraci. Zvláštní kategorií byla stigmatizace jazyková. Ta se prolínala skrze generace.

„Jak říkám, ta moje matka doma mluvila normálně německy všechno, ale jak vyšla ze dveří, tak byl konec. To ona měla až do smrti strach mluvit venku německy. Nechtěla no.“

Několikrát se ve výpovědích i opakovala historka o tom, jak měli participantí strach za socialismu mluvit německy i doma, pokud byla otevřená okna. Údajně někteří sousedé chodili pod okny, naslouchali, a pokud zjistili, že se v rodině mluví německy, činili udání.

„Já německy moc neumím. My jsme ani doma nemohli mluvit německy. To prostě když bylo otevřené okno, chodili okolo, že jo, ty komunisti a udávali. To jsme měli strach, že jo.“

Také se objevovaly zmínky o diskriminaci v rámci vzdělávání, a to až z dob normalizace.

„To ještě v sedmdesátých letech měl syn problémy. On chtěl jít na techniku. Oni mu ani neposlali, že má přijít na ty zkoušky. Tak jsem tam s ním jela do té Prahy za ředitelem té školy a pak to mohl napsat a vzali ho. Takový měl problémy, protože měl německého otce.“

Tento úryvek je zajímavý tím, že se mluvčí, která se skrže rodinné i jazykové kategorie identifikovala jako česká Němka, při této výpovědi sama vyjímá z etnické kategorie „Němec“ a upozorňuje na to, že syn měl problémy, protože měl otce Němce. V konfliktní situaci svoji vlastní etnicitu vypouští.

V minulosti údajně nikdy nedošlo k výskytu negativních resentimentů vůči uskupení, nebo jeho aktivitám. To je zajímavé v porovnání se zkušenostmi z jiných míst České republiky, kde podobné organizace také fungují. Z vlastní zkušenosti vím, že například v Chomutově měli problémy s různými výhrůzkami, slovním napadáním a různými výhrůžnými dopisy atp.. To je však podle mě možné vysvětlit tím, že Chomutov je situován blízko hranice s Německem a téma „Němců“ je tam stále aktivní a není tak snadné ho vymést. Jedná se o tzv. „paradox vymístění“, kdy Němci představují v očích majority nebezpečí, a to i přesto, že reálně tvoří jen nepočetnou skupinu. Naproti tomu Moravská Třebová je relativně ve vnitrozemí, nejbližší hranice je dnes s Polskem. Otázka Němců, či němectví tedy není aktuální ani nikterak přítomna v prostoru, proto se vůči ní ani nikdo nevymezuje.

Přesto však je znát, že si participanti stále uvědomují společenskou citlivost otázky německé identity a zachází s ní velmi opatrně. Ve výpovědích sice prohlašovali, že dnes již nemají v rámci společnosti problém se svým němectvím. Mezi řečí se pak sem tam ale přece jen ukazovaly problematické situace, jako například ve skupině při vyprávění aktuálního zážitku z čekárny u lékaře.

„Já ti sem čekala u doktora XY v čekárně a tam ti přišla taková babka a hnedka ke mně a říká: ‚Ja vás znám, vy jste dcera paní XY, vy jste byli německá rodina, že!‘ No já jsem koukala, krve by se ve mně nedořezal. Že ona tam tak před všema...“

To ukazuje na situativnost němectví. Pokud je participant ve sdružení dochází k demonstraci stejnosti (commonality) a vytváření skupinovitosti (groupness). Pokud však byl participant uprostřed majoritní společnosti (např. v čekárně u lékaře), je němectví z opatrnosti spíše skrýváno.

3.7 Jazyk jako pilíř identity

Mateřský jazyk neboli první jazyk, který si jedinec osvojil, případně jazyk, se kterým se spíše identifikuje, nebo k němu má citový vztah, je možné považovat za jeden z nejsilnějších etnoidentifikačních faktorů. V oblastech etnicky i jazykově heterogenních může docházet k tomu, že jazyk a etnicita se neshodují a jejich poměr je proměnný.¹⁰⁷ Jazyk hrál u participantů významnou roli v rámci vlastní sebe-identifikace. To do jaké míry ten který participant ovládal německý jazyk, hrálo určitou roli i při vnitřní kategorizaci v rámci sdružení. Právě jazyk byl často centrálním předmětem pro skupinovitost (*groupness*), v narativech participantů vystupoval jako sdílená hodnota, která je jasně odlišuje od majoritní společnosti.

Členové sdružení Němců z Moravské Třebové užívají v různých obměnách, nebo kombinacích především následujících jazykových variant: češtiny, němčiny a určitou formu dialektální němčiny. Někteří z participantů byli bilingvní. Čeština se objevovala buď v kombinaci s dialektem němčiny, to především u nejstarší generace (předválečná, válečná), nebo společně se standardizovanou němčinou, to byl případ generací z let padesátých. V několika případech participant německý jazyk neovládal vůbec, nebo jen pasivně.

Z rozhovorů vyplynulo, že jazyk jakožto hlavní atribut němečtví je nejsilněji vnímán nejstarší generací participantů. U této generace byl také jazyk často nejsilnějším argumentem pro německou sebeidentifikaci.

„Jak se cítím? No jakým jazykem mluvíme? Německy, tak asi jako Němka.“

Nezanedbatelnou roli hrál fakt, že zástupci nejstarší generace ještě prošli alespoň částečně německou školní docházkou. Někteří z nich zažili změnu školní docházky za život i třikrát.

„Já chodila ještě dva roky do české školy, pak za Německa šest let do německé a po válce zase do české...“

¹⁰⁷ Hernová, S., Sokolová, G. 2000. Národně jazykové vědomí obyvatel národnostně smíšených oblastí České republiky. Opava: SU SZM. Str. 33

Mladší generace participantů naopak prezentovala těžkosti způsobené nářečím, které bylo často hlavním komunikačním prostředkem v rodinném prostředí. Při dalším vzdělání, nebo při setkáních s mluvčími spisovného jazyka pak docházelo k neporozumění.

„No já šla pak na školu a myslela jsem si, kdo ví co... A on tam té mojí němčině nikdo nerozuměl. Já že jo „póm“, jako „Baum“ že... A ten učitel na mě koukal...“

Při pravidelných setkáních, která byla cílem pozorování, také docházelo k tzv. switchingu neboli přepínání mezi jazyky. Participanti během rozhovoru běžně přecházeli z češtiny do němčiny a opačně. V německé konverzaci se čas od času objevovala česká slova, to se stávalo především v případech, kdy se jednalo o specializovaná slova, nebo když chtěl mluvčí zdůraznit nějakou situaci.

„Ich hob mir dann ten jako předpis geholt“

Ve spojitosti s jazykem byla často zmiňována společenská stigmatizace němčiny v poválečné době a její vytlačení z veřejného prostoru. To však neplatilo u všech participantů. Někteří tvrdili, že s užíváním němčiny neměli nikdy problém, a to ani na veřejnosti. Jiní zase vyprávěli zkušenosti o tom, že se báli mluvit německy i doma, pokud byla otevřená okna.

„Já jsem byla zvyklá, že na nás maminka doma mluvila německy. No, ale jak vyšla ze dveří, tak už nepromluvila německy ani slovo. Ona teda mluvila jako jen špatně česky, ale německy venku vůbec. No to si nemyslete, oni si zažili svý po válce...“

V rodinách nejstarší předválečné generace, kde oba rodiče byli německého původu, se německý jazyk užíval i po válce a to i přes jeho ostrakizaci. Docházelo však i k situacím, kdy rodiče nechtěli, aby jejich děti (naši participanti) mluvily německy, docházelo pak ke konverzacím ve dvou kódech. Rodiče mluvili na děti německy a ty měly odpovídat česky.

„Já nevím proč. Oni to prostě nechtěli, abychom jako mluvili německy. Takže mě maminka vždycky něco řekla německy a já musela odpovídat česky no...“

V těchto případech si účastníci neosvojili aktivní znalost jazyka v domácím prostředí a často pak doplňovali jeho pasivní znalost učením se standardizované verze. Valná většina účastníků výzkumu pocházela z etnicky smíšených manželství, kde se především po válce, hlavním komunikačním jazykem stal jazyk majority. To však nebylo bez výjimek, účastníci zmiňovali několik možností, kdy často jeden z partnerů ovládal oba jazyky – většinou český otec uměl německy. Při dotazování se ukázalo, že u mladší generace velkou roli hráli prarodiče účastníků, se kterými tito v dětském věku trávili hodně času, přičemž docházelo k přenosu jazyka. Negativně na přenos jazyka působil fakt, že za doby komunismu němčina neměla komunikační funkci ve společnosti a byla spíše stigmatem.

Při dotazování se účastníků na volbu jazyka při výchově dětí opět záleželo na kombinaci páru. Problémem však byla neexistence německojazyčného školství. Němčina v době reálně existujícího socialismu v Československu na školách figurovala jen jako cizí jazyk. V rámci rodiny pak, pokud vůbec, většinou docházelo jen k osvojení dialektální formy německého jazyka. Se spisovnou němčinou se pak generace potomků nesetkala vůbec, nebo až během studia, a to ještě jen pokud se na studia dostala. Někteří z účastníků se ale němčinu po revoluci aktivně doučovali, motivací jim bylo právě získání komunikačního prostředku, pomocí kterého by mohli aktivně komunikovat s odsunutými příbuznými, nebo jejich potomky. Většinou však došlo ke kompletní jazykové asimilaci, nebo k redukci na tzv. pasivní bilingvismus. Jazykovému kódu takový jedinec rozumí, neumí ho však aktivně užívat.

„No, my jsme na něj doma mluvili německy, ale on, já nevím, jestli se styděl. Prostě nechtěl německy mluvit. Ale uměl to.“

U mladší generace účastníků byly etnojazykové poměry zesíleny dalším „naředěním“ již tak oslabené identity vlastními smíšenými sňatky a omezenou možností používání němčiny jako komunikačního prostředku.

Změna nastala až po pádu režimu v roce 1989, kdy němčině byla navracena její prestiž. To tehdy přivedlo do sdružení i plno zástupců generace let 60. a 70., kteří si podle výpovědí participantů od sdružení a jazyka slibovali osobní a především ekonomický prospěch. Poté, co se ukázalo, že členství ve sdružení, znalost jazyka sama, nebo etnický původ nejsou zdrojem žádných privilegií, docházelo ze strany těchto členů zase k opuštění sdružení. Participantů však často zmiňovali prospěšnost znalosti německého jazyka pro jejich profesní uplatnění, a to už za éry socialistického Československa, kdy byli často využíváni k tlumočení atp..

Pokud bychom se pokusili o shrnutí, tak u nejstarší předválečné generace participantů docházelo často k překrývání kategorií jazyk a etnicita. Větší část participantů, zástupců poválečné generace, již často vykazovala známky oslabené jazykové kompetence a etnické identity. Neznalost němčiny však nevnímali jako problematickou směrem k autenticitě a vlastní německé sebeidentifikaci. Při jednotlivých setkáních sdružení jsem zprvu nepostřehl užívání němčiny jako komunikačního prostředku, později se však ukázalo, že se tak děje z ohledu k německy nemluvícím partnerům členů sdružení, kteří se akcí také účastnili. Při bližším zaměření se ukázalo, že dochází k přepínání mezi jazykovými kódy a jejich případnému míchání. Pokud šlo o jednotlivé rozhovory s participanty, nebo pozorování na setkáních byla znalost němčiny velmi vítána. Na závěr je potřeba zmínit skupinu členů sdružení, kteří sice německý jazyk neovládají, ale cítí k němu silnou citovou vazbu. Generačně je tato skupina pestrá a jsou v ní zastoupeny obě generace, jak předválečná, tak poválečná.

3.8 Sebe prezentace města a vymístění německé historie

„Vítá Vás město, ve kterém po celá staletí žili lidé, kteří svoji schopnost, zručnost a um přetvářeli do hodnot, jimž dodnes skládáme svůj obdiv. Díky této dlouhé a bohaté historii nabízí dnes Moravská Třebová široké spektrum příležitostí pro poznání, pro vnímání krásy i pro potěšení smyslů. Nabízí ale také spektrum příležitostí pro sport, turistiku, ekonomický rozvoj a investice. Moravská Třebová je městem příležitostí! Využijte je!“¹⁰⁸

¹⁰⁸ Město - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 18.02.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto-9/>

Předchozími větami vítají návštěvníky oficiální stránky města Moravská Třebová. Moravská Třebová je město ležící na pomezí Čech a Moravy se zhruba 10 300 obyvateli.¹⁰⁹ Historicky šlo o kulturní centrum německé jazykové enklávy Hřebečsko. Kdo však jsou oni anoncovaní, obdivovaní lidé z počátečního úryvku? Kdo byli ti lidé, kteří svým umem po staletí utvářeli podobu Moravské Třebové. Na oficiálním webu města se to bohužel nedozvíme. Pokud ale uvážíme existenci německého jazykového ostrova, který zanikl de facto až po konci druhé světové války, nabízelo by se, že zmiňovaný obdiv platí původnímu německému obyvatelstvu.

Narážíme zde na fenomén zvaný *displacement*, neboli vymístění, který detailně popsala Angelika Bammer. Tento fenomén bývá většinou spojován s fyzickou dislokací osob v reálném prostoru (příkladem by mohl být právě poválečný odsun německého obyvatelstva), vymístění s sebou přináší ale i kulturní rozměr. “Očista“ národního společenství od „nežádaného“ pomocí fyzického vymístění je totiž nutně doprovázena očištěním symbolickou, která se odehrává na diskursivní úrovni za pomoci specifické reprezentace. Oba druhy vymístění jsou rozlišitelné jen analyticky a meze, za které jsou osoby, nebo skupiny osob vymísťovány mohou být jak reálné (hranice), tak i symbolické (promlčení existence). Je však třeba mít na zřeteli, že vymístění symbolické může být v důsledcích stejně reálné, jako vymístění fyzické.¹¹⁰

Od 13. století, tedy zhruba někdy od založení města, dochází k systematické kolonizaci Hřebečska německými osadníky.¹¹¹ Pokud tedy uvážíme, že německá minorita tvořila v regionu většinu populace až do roku 1945, pak trvala přítomnost německého etnika ve městě něco přes 6 století. Na oficiálních stránkách města je tato prezence shrnuta do jediné věty. Pasivní, odosobněná konstrukce výše uvedené věty neimplikuje zrovna obraz města, které bylo kulturním centrem největšího německého jazykového ostrova na území dnešní České republiky.

¹⁰⁹ Základní informace o městě - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 21.03.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto/zakladni-informace-o-meste/>

¹¹⁰ Bammer, Angelika. 1994. „Introduction.“ Pp. xi–xx in Angelika Bammer (eds.). *Displacements: Cultural Identities in Question*. Bloomington: Indiana University Press. Kap. XIV

¹¹¹ PECHOVÁ, O.. *Moravská Třebová*. Státní památková správa: Brno, 1957. Str. 4

„Do roku 1945 byla Moravská Třebová součástí německého jazykového ostrova zvaného Hřebečsko (*Schönhengstgau*) a v jejím hospodářském životě vždy dominovala textilní výroba.“¹¹².

V kontrastu s úvodním citátem město prezentuje především architektonické památky a hlavní fokus leží na renesančních fasádách a pozdně gotických mázhauzech. Německá historie, nebo historie původního regionu Hřebečka je naprosto vytěsněna. Vytlačení, nebo „jen“ vynechání etnické, především pak německé historie je u bývalých center jazykových ostrovů zcela běžné. Pro porovnání by bylo možné hledat na oficiálních stránkách města Vyškov, nebo Jihlava, kteréžto platí za nejznámější bývalé jazykové enklávy. Nutno však dodat, že Jihlava má dnes již i propagační materiál věnující se tématu německého obyvatelstva regionu v historii města.¹¹³

Marcel Tomášek ve svém článku s názvem *Paradox vymístění: příspěvek k posttotalitní reflexi vztahů se sudetskými Němci a polsko-židovských vztahů*¹¹⁴ popisuje paradoxní situaci, kdy menšiny, které po staletí žily v jakémisi konsenzu, prošly následkem vlády komunistického režimu proměnou a staly se primárně hrozbou pro státní zřízení. A to i tehdy, když došlo k fyzické dislokaci menšiny. Kuriózně pak tato role některých menšin pořád trvá a v obecném povědomí stále představují klíčovou hrozbu, nebo jsou negativně konotovány. Jako příklad můžeme vzpomenout prezidentské volby z roku 2013, kdy sehrála svoji roli tzv. „sudetoněmecká karta“¹¹⁵.

¹¹² Základní informace o městě - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 18.02.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto/zakladni-informace-o-meste/>

¹¹³ *Jihlava: Titulní stránka* [online]. Copyright © [cit. 23.03.2019]. Dostupné z: https://www.jihlava.cz/assets/File.ashx?id_org=5967&id_dokumenty=529185

¹¹⁴ Tomášek, Marcel. *Paradox vymístění: příspěvek k posttotalitní reflexi vztahu se sudetskými Němci a polsko-židovských vztahů*. Sociální studia, Brno : Fakulta sociálních studií

¹¹⁵ Jednalo se o situaci, kdy pár dnů před volbou prezidenta došlo v nejprodávanějším bulvárním plátku ke zveřejnění článku, který tvrdil, že v případě vítězství Karla Schwarzeberga se tento zasadí o zrušení Benešových dekretů.

Nejde však jen o vymístování v rámci historie. Podobná situace se opakuje, pokud se na stránkách města podíváme do rubriky kulturních subjektů a místních spolků.¹¹⁶ Nalezneme zde např. sdružení výtvarníků, hudební skupiny atp. Ani v jedné kategorii však nefigurují Společnost česko-německého porozumění, Setkávací středisko Waltera Hensela, nebo Sdružení Němců – regionální skupina Hřebečsko. Tyto organizace jsou přitom aktivní v kulturní sféře, a to často i ve spolupráci s městem. Příkladem za všechny by mohl být již zmiňovaný festival Dny česko-německé kultury.

Město Moravská Třebová má i několik institucí, jejichž účelem je reprezentace regionu, města a jeho historie. Začneme informačním centrem, které se nachází na náměstí. To nabízí řadu letáků a pozvánek na kulturní akce, ale zmínky o německé historii, nebo současnosti se v něm nevyskytují. Dny česko-německé kultury, které jsou zmíněny v kalendáři kulturních akcí, jsou tak jedinou stopou existence a fungování minority ve městě.

Další městskou institucí je muzeum, jehož hlavním lákadlem jsou sbírky třebovského rodáka Ludwiga Holzmeistera. Ten byl dlouholetým mecenášem třebovského muzejního spolku, nakonec zaplatil i stavbu budovy muzea.¹¹⁷ V muzeu samotném se o původních obyvatelích města, německé historii, nebo etnickém původu samotného zakladatele nic nedozvíme. Jinak je tomu však na internetových stránkách muzea, kde je možno se dočíst:

„Zde je třeba připomenout, že Moravská Třebová (Mährisch Trübau) byla v té době městem téměř čistě německým. Také Holzmeister se považoval za Němce a veškeré jeho dobročinné aktivity v rodném městě, které se neomezovaly jen na podporu muzea, byly určeny pouze pro občany německé národnosti. V muzeu směli být

¹¹⁶ Kulturní subjekty - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 23.03.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto/kulturni-subjekty.html>

¹¹⁷ Historie | muzeum Moravská Třebová. *Muzeum Moravská Třebová*, [online]. Copyright © Copyright Muzeum Moravská Třebová 2016 [cit. 01.03.2019]. Dostupné z: <http://www.muzeummoravskatrebova.cz/historie/>

zaměstnání jen Němci, nesmělo se zde hovořit jinak než německy, všechny nápisy a popisky musely být v němčině.“¹¹⁸

Hlavní akcent je zde kladen na nacionální konflikt, přičemž ve zmíněném období podle sčítání lidu žilo v Moravské Třebové Čechů jen několik stovek.¹¹⁹ Tento kontext ale zmíněn není. Je tedy otázkou, zda zmiňovaný konflikt je opravdu na místě. Následně se můžeme poprvé a naposledy setkat se zmínkou o přerušení historické kontinuity, kterou zapříčinil odsun německého obyvatelstva:

„V květnu 1945 bylo muzeum obsazeno Rudou armádou. Také následující období poválečného chaosu jistě znamenalo pro muzeum velké ztráty. Postoj vedení města k původně německému muzeu a jeho sbírkám v následujících desetiletích lze označit nejspíše jako rozpačitý. Vedoucí pracovníci muzea se velmi rychle střídali, po ztrátě kontinuity způsobené vysídlením německého a příchodem českého obyvatelstva bylo obtížné vytvořit i kontinuitu poválečného vývoje.“¹²⁰

Opět je zde však cítit určité zvěcnění. Celý úryvek působí jaksi objektivizačně. Nejde o obyvatelstvo přímo, ale především o kontinuitu sbírek. Vysídlení je jakousi kulisou, vedlejším dějem.

V muzeu je také možno zhlédnout jeden z několika propagačních spotů, který pochází z roku 2006 a který vytvořila reklamní agentura m-ARK. Ve videu vystupuje údajný rodák z Moravské Třebové, který ukazuje město své známé z Venezuely. Opět je nám prezentována plejáda historických domů a architektonických skvostů. V druhé půlce spotu pak stojí oba aktéři před již zmíněným muzeem (ve kterém sídlí i sdružení Němců). Je zmíněn zakladatel muzea Holzmeister (bez národnostní příslušnosti) a je upozorněno na fakt, že ve městě strávil jen osm let svého života. Na závěr pak průvodce dodá:

¹¹⁸ Historie | muzeum Moravská Třebová. *Muzeum Moravská Třebová*, [online]. Copyright © Copyright Muzeum Moravská Třebová 2016 [cit. 19.02.2019]. Dostupné z: <http://www.muzeummoravskatrebova.cz/historie/>

¹¹⁹ NEKUDA, V. a kol.: *Moravskotřebovsko; Svitavsko*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně: Brno, 2002, s. 556.

¹²⁰ Historie | muzeum Moravská Třebová. *Muzeum Moravská Třebová*, [online]. Copyright © Copyright Muzeum Moravská Třebová 2016 [cit. 19.02.2019]. Dostupné z: <http://www.muzeummoravskatrebova.cz/historie/>

„A tady ,Gábi, vidíš, že kdo se tu narodil, nemůže už na Moravskou Třebovou nikdy zapomenout. Její historie plná velkých citů nezná povrchní vztahy.“¹²¹

To působí dosti nereflektovaně, uvážíme-li právě nepřiznanou historii města a jeho obyvatel. Video však pokračuje a dojde i na vyjmenovávání akcí, které se ve městě konají, avšak bez zmínky o Česko-německých dnech kultury. Tato akce se koná již 25 let a podle zástupců města se jedná o velmi úspěšnou akci, kterou navštěvují i oficiální zástupci německého velvyslanectví. Na druhou stranu jsou ve spotu zmíněny dny slovenské kultury, což je obdobná akce, která je však mladší a nemá takový vztah k místu jako Česko-německé dny kultury.

Ve spotu je implikována pestrost a otevřenost, zároveň však celou dobu dochází k nepřiznání existence autochtonní etnické menšiny. Na závěr konstatuje venezuelská aktérka spotu:

„Moravská Třebová je inspirující jako hostina, má ráda své lidi, ale přijme i cizí!“¹²²

Město má i několik novějších propagačních spotů z roku 2014¹²³, ty jsou animované a věnují se naučné stezce *Od renesance k baroku*, muzeu, městu a zámku. Ve spotu o městě je neustále zmiňována bohatá historie, bez jediné zmínky o původním obyvatelstvu. Při vyjmenovávání kulturních akcí se dozvíme, že se ve městě konají Dny slovenské kultury, Dny česko-německé kultury se opět nikde nevyskytují. V propagačním spotu, který se věnuje zámku v Moravské Třebové, je zase vyvlastnění Lichtensteinského zámku na základě Benešových dekretů kulantně shrnuto větou:

„Po roce 1945 byl zámek předán do užívání lesní správě.“¹²⁴

Celkově je s historií jak v propagaci, tak i při prezentaci zacházeno velmi selektivně a na mnoha místech dochází k výše zmíněnému fenoménu vymístění. Muzeum

¹²¹ Moravská Třebová - druhá část - YouTube. *YouTube* [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=IIOGveaC6n0>

¹²² tamtéž

¹²³ Kanál města Moravská Třebová - *YouTube* [online]. Dostupné z: https://www.youtube.com/channel/UCHjji724RDEAY_URuBbvA-w/featured

¹²⁴ Zámek Moravská Třebová - YouTube. *YouTube* [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=HY0BGUrAc9k>

pořádá i nejrůznější výstavy a přednášky orientované mimo jiné na lokální historii. „*Historie města a dějinné události jsou v dnešní době už samozřejmě prezentovány podle skutečnosti při výstavách, přednáškách, v člancích, případně publikacích.*“¹²⁵

Bohužel jsem neměl příležitost se některé z nich zúčastnit, proto mi nezbylo, než se smířit s krátkými anotacemi přednášek. Na programu byla široká paleta historických témat od migrace Germánů, přes historii letectví v regionu až po historii regionu optikou kronik. Z hlediska našeho tématu nejzajímavější přednáška se však odehrála 12. května 2016. Přednášejícím byl tehdejší vedoucí muzea v Moravské Třebové Mgr. Robert Jordán a přednáška měla název *Odsun Němců z Československa v souvislostech 20. století*. Konání této přednášky bylo v kontextu ostatního obecného vymístění německé historie ve městě překvapivé. V anotaci přednášky se mj. píše:

„*Odsun německého obyvatelstva nebyl v kontextu doby chápán jako něco zvláštního. Přesuny velkých skupin lidí, migrace vnitřní i vnější byly v průběhu 19. i 1. poloviny 20. století něčím tak normálním, že se nad několika milióny Němci nikdo nepozastavil.*“¹²⁶

Z této krátké anotace se samozřejmě nedá posuzovat skutečný obsah příspěvku, je však zřejmé, že došlo k posunu od vytěsnění k marginalizaci jedné z nejtragičtějších událostí z historie regionu. Ačkoliv se přednáška odehrávala v budově, kde sídlí i sdružení Němců, a bylo tedy možné využít příležitosti a nechat menšinu prezentovat „svoji“ verzi příběhu, nebylo tomu tak a podle výpovědí členů nebyli nikterak kontaktováni a ani se jí nijak aktivně neúčastnili.

Podobná situace jako v muzeu dnes panuje i na zámku, který v rámci expozic prezentuje lokální historii. I když jak jsem se dozvěděl od pracovnice zámku Mgr. Petry Hořínkové Dvorské, v minulosti německá historie na zámku své místo měla:

¹²⁵ Vyjádření muzea

¹²⁶ Přednášky | muzeum Moravská Třebová. *Muzeum Moravská Třebová*, [online]. Copyright © Copyright Muzeum Moravská Třebová 2016 [cit. 20.02.2019]. Dostupné z: <http://www.muzeummoravskatrebova.cz/prednasky/>

„Ještě před několika lety bylo na soužití Čechů a Němců na zámku poukazováno v expozici Měšťanský životní styl 17.-20. století. Postupným přebudováním expozice ale tyto informace návštěvníkům předávány již nejsou.“

Partnerství mezi evropskými městy jsou dnes již jakousi samozřejmostí. I město Moravská Třebová má partnerství s několika z nich. S holandským Vlaardingenem, se slovenskou Bánskou Štiavnicou a konečně i s německým městem Staufenberg. Pokud se blíže podíváme na popis německého partnerského města, dozvíme se obecné historické údaje a informace o vzniku partnerství, kromě toho se v popisu ale nachází i věta:

„Od roku 1956 má město Staufenberg uzavřené kmotrovství s bývalými občany obce Boršov v Sudetech.“¹²⁷

Tou obcí v Sudetech se zde myslí obec, která se nachází 3,5 kilometru od města Moravská Třebová. I zde se může jednat o získání jakéhosi odstupu, nebo (ač by to bylo kuriózní) jen o pouhou nevědomost.

Česko-německé kulturní dny se na stránkách města objevují v době konání a jsou prezentovány jako festival mezinárodního porozumění, jako výstup partnerství s městem Staufenberg, ale i jako akt utvrzování česko-německého přátelství a příležitost k setkávání bývalých obyvatel regionu Hřebečska s těmi současnými. V těchto tiskových zprávách se najednou objevuje i německá minulost a současnost města.

Získat vyjádření oficiálních zástupců radnice nebylo jednoduché, díky čerstvé změně vedení města. Ochotně se mnou však spolupracoval bývalý starosta pan Miloš Izák, který byl starostou Moravské Třebové od roku 2006 až do roku 2018. Ten vyprávěl, že téma českých Němců rozhodně nevidí jako problematické a dokládal to např. svou každoroční účastí jak na festivalu Dny česko-německé kultury, tak i návštěvami srazu odsunutých Němců v Göppingenu. Přiznal však, že v prostoru, ani

¹²⁷ Staufenberg - Německo - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 18.02.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto/partnerska-mesta/staufenberg-nemecko.html>

v kyberprostoru německá historie nikde přítomna není. Důvod však opět nespátřoval v ožehavosti, nebo problematičnosti tématu.

„Já si taky nejsem vědom, že by to někde bylo prezentováno. No to byla taky averze vůči všemu německému. Takže to v těch lidech, jako v těch starších ještě tak nějak pořád je. Ale jinak ta střední generace a ta mladší, těm už je to jedno. To je daleko... Je to nějaká minulost, jako socialismus je minulost. Tak se prostě to změnilo. To nikomu nepomůže, musíme se dívat hlavně do přítomnosti a dopředu. Bohužel to všichni nedokážou...“¹²⁸

V jeho výpovědích se opět vyskytuje rétorická taktika tlusté čáry za minulostí. Je zajímavé, že při prvním dotazu na historii města reagoval starosta odkazy na architektonické památky. Chtělo by se skoro věřit, že absence nehmotné tradice a kultury je skutečně substituována hmotnými artefakty bez konfliktního obsahu.

Pokud porovnáme internetovou prezentaci Moravské Třebové se srovnatelně velkým městem, které také bylo součástí jazykového ostrova Hřebečsko, totiž Lanškrounem, zjistíme, že Lanškroun na svých stránkách existenci německého obyvatelstva „přiznává“ a dokonce je v rámci historických témat zmiňován i odsun německého obyvatelstva. Města se často snaží stavět svoji prestiž na svých rodácích, tak je tomu i právě v případě Lanškrounu, který bez výjimky prezentuje své jak české, tak německé rodáky. U Moravské Třebové tomu tak není.

V *Moravskotřebovském zpravodaji*, měsíčníku vydávaném městem, jsou akce Společnosti česko-německého porozumění pravidelně anoncovány. Dokonce se v něm občas vyskytují články věnující se historii města, kdy dochází ke zmínce o německé historii. Tyto články pochází však od čtenářů samotných, nejedná se tedy pravděpodobně o žádnou systematickou činnost.

Zajímavostí je, že Moravská Třebová v roce 2018 obnovila pomník připomínající oběti první světové války z řad moravskotřebovských rodáků, tedy původních obyvatel. Na pomníku je i plaketa s německým zněním. K tomu starosta dodává následující:

¹²⁸ Rozhovor s bývalým starostou Moravské Třebové Ing. Izákem

„Historie je jenom jedna, akorát se bohužel mění občas její výklad... My jsme třeba odhalovali pod zámkem v tom parčíku ten pomník padlým z první světové války. Bylo sto let, tak taky byli takový různý pochybovači. Ale ja říkám, ne. Je to jedno, na které straně kdo bojoval, ti lidi padli a zaslouží si nějakou vzpomínku. Takže jsme to hravě ustáli i politicky. Ale ty kontroverze, to byli jen jednotlivci. Tak deset lidí, víc ne.“¹²⁹

Na závěr bych zmínil možnou existenci odsunu jako kolektivního pachatelského traumatu Čechů, tak jak jej popisuje Giesen ve své knize *Triumph and trauma*.¹³⁰ Giesen se zabýval poválečným pachatelským traumatem Němců souvisejícím s holocaustem. Giesenovo schéma je následující, na začátku je traumatizující událost, jež se stává podstatou veřejného diskursu a má zároveň potenciál stát se zdrojem traumatu. V původním Giesenově případě je řeč o tzv. *koalici ticha*, v poválečném Německu se o zločinech nacismu zkrátka nemluvílo. Důvodů bylo hned několik. Nemožnost ospravedlnit vyvolání války, zodpovědnost za násilné dění ve státě již před válkou a deformace pohledu na svět u mladších generací. Samozřejmě pokud jde o poválečnou situaci v Československu, jedná se o poněkud odlišnou situaci. Morální ospravedlnění odsunu Němců nebylo pro společnost problematické, jeho forma už často ne. Odsun byl a dodnes ještě často je vnímán jako spravedlivá odplata za anexi Sudet v roce 1938 a za válečné utrpení. Součástí takového ospravedlnění je ale i perspektiva tzv. „návratu Němců domů, do říše“. Čeští Němci tedy byli spíše instrumentalizováni, ale princip *koalice ticha* je stejný. Obecně se dá říci, že se ve veřejném prostoru potýkáme s absencí prezentace německé historie města, tato část přitom není žádným marginálním obdobím. Reflexe minulosti města není nikde k nalezení, pokud tedy nepočítáme období baroka a renesance.

¹²⁹ Rozhovor s bývalým starostou Moravské Třebové Ing. Izákem

¹³⁰ GIESEN, B.. *Triumph and trauma*. Boulder: Paradigm Publishers. 2004.

Závěr

Tato práce si kladla na počátku za cíl zmapování identit českých Němců pocházejících z území bývalého jazykového ostrova. Její zaměření se s postupem práce měnilo, avšak ve středu zájmu stále zůstávala německá minorita. Práce se rozšířila ze zájmu o individuální biografie, na zkoumání činnosti českých Němců, způsob fungování jednotlivých institucí a reflexy současnosti i minulosti českých Němců v prostoru. Při zkoumání se ukázal malý mechanismus vyjednávání minority, která si například pomocí drobných akcí snaží získat místo ve velké historii majority, rehabilitovat němectví atp. Činí tak pomocí inkluzivních akcí skrze Společnost česko-německého přátelství, která již ve svém názvu proklamuje určitou formu dialogu. Oficiální instituce však tuto historii i přesto, že je integrálem historie města, stále ještě vynechávají.

V rámci psaní své diplomové práce jsem uskutečnil mnoho zúčastněných pozorování a prostudoval značné množství materiálů. Bohužel musím konstatovat, že čeští Němci a jejich historie jsou stále, byť „jen“ symbolicky, vymístěni, jako už kdysi po válce, po celou dobu socialismu, i dnes jsou do určité míry mlčky vytlačováni z mapy kolektivního vědomí majority. Po fyzickém vymístění, vytržení z komunit, z vlastní kultury, z jazyka, kolonizování jinou kulturou, jiným jazykem a ideologií a nucené změně kulturní orientace jsou i dnes po tolika letech a po pádu komunistického režimu ještě stále mimo hranice našeho symbolického universa.

Během výzkumu se ukázalo, že město a jeho instituce do určité míry s uskupeními sdružujícími české Němce kooperují. To se však drží v jistých vytyčených hranicích. Toho jsou si vědomi i členové sdružení a víc nepožadují. Pokud jde o sebeidentifikaci a prožívání etnické identity, pokusil jsem se sestavit jistý heureka model, který samozřejmě nepostihuje celou šíři problematiky, ale ilustruje situaci. Mimo jiné se ukazuje, že identity zástupců minority prošli určitou hybridizací, která jim umožňuje se v konfliktních situacích vyčlenit z určité etnické kategorie, nebo opustit nacionální kategorie obecně. Pomocí různých strategií obcházejí negativní konotace spojené s němectvím. U jiných participantů se naopak vyvinul utužený model etnické identity s prvky sebeesencializace. Spektrum identitárních konstrukcí je neuvěřitelně pestré, nabízejí nekonečnou řadu kombinací nejrůznějších faktorů,

které je různě modifikují. Analýza členského složení potvrdila všeobecně platný trend stárnutí německé minority v Čechách a nepřitažlivost etnické identity pro mladší generaci.

Shrnuto podtrženo zde máme příklad němectví, které zde zůstalo a přetrvalo do dnešních dnů. Na počátku devadesátých let se na základě sounáležitosti (*groupness*) vytvořila oficiální uskupení a bylo započato s rekonstrukcí tradic, reimportem kultury a tento proces prakticky trvá dodnes. Majorita němectví dává prostor k životu, to vše uprostřed jasně vytyčeného prostoru, sama se však nenamáhá o větší reflexi nebo o poskytování místa, a to ani v případech, kdy se o minoritu, nebo její historii přímo jedná. Historie města je redukována a dehumanizována, nebo minimálně promlčována. Pokud si nenajdeme cestu k historii místa, nenávratně se ztratí a nám nezbudou než vyprázdněné hmotné pozůstatky. Historie je víc než mázhauzy a renesanční fasády. Na závěr si tato práce propůjčí slova slavného antropologa Stuarda Halla, který říká: "Minulost nečeká, aby nám pomohla získat nazpět naše identity. Historie je vždy znovu vyprávěna, znovuobjevována a znovunalézána. Musí se naratizovat. Do vlastní minulosti se vracíme prostřednictvím historie, paměti, touhy. Nejde o fakt."¹³¹

¹³¹ HALL, Stuart, 2013. Staré a nové identity, staré a nové etnicity. In: Postkoloniální myšlení IV. Praha: tranzit.cz. Str. 73

Dovětek

Po dopsání práce se mi ozval tiskový mluvčí města s odpovědí na mé otázky ohledně postoje města ke Sdružení Němců. Sdružení Němců podle prohlášení hraje důležitou roli při udržování vztahů s partnerskými městy. Shrnul jeho činnost a historii. Akcent byl kladen i na finanční pomoc odsunutých Němců při renovaci nemovitých památek. Pokud šlo o mé dotazování na obsah webových stránek, bylo mi oznámeno, že stránky jsou z roku 2006 a od té doby se neměnily.

Literatura

ARBURG, Adrian von, Tomáš DVOŘÁK a David KOVAŘÍK. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010, 534 stran, xl stran obrazových příloh. Země a kultura ve střední Evropě, svazek 15. ISBN 978-80-86488-70-7.

BAMMER, Angelika. 1994. „Introduction.“ Pp. xi–xx in Angelika Bammer (eds.). *Displacements: Cultural Identities in Question*. Bloomington: Indiana University Press. Kap. XIV

BARTH, Frederik. (ed.) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.

BORKOVCOVÁ M., KUNCOVÁ I., (2001): *Hřebečské zvykosloví, kroje, písně a tance*. Lanškroun: Svaz Němců – regionální skupina Hřebečsko. TG tisk s.r.o.

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Vyd. 1. Praha: Prostor, c2002. 499 s. Prostor, sv. 39. ISBN 8072600702.

BRUBAKER, Rogers. *Ethnicity without groups*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, [2004], x, 283 s. ISBN 0-674-01539-8.

BROŽURA 20 ROKŮ POROZUMĚNÍ, Společnost česko-německého porozumění, Setkávací středisko Waltera Hensela o.s., Moravská Třebová 2012

DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Druhé, upravené vydání. Brno: Matice moravská, 2012, 469 s. Knižnice Matice moravské, svazek 38. ISBN 978-80-87709-07-8.

DVOŘÁK, Tomáš. Těžba uranu versus "očista" pohraničí. Německé pracovní síly v Jáchymovských dolech na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993-. ISSN 12107050.

ERICKSON, Rebecca J. The importance of authenticity for self and society. *Symbolic Interaction*, 1995,

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Přeložil Tereza KULDOVÁ, přeložil Marek JAKOUBEK. Praha: Triton, 2007, 268 s. ISBN 9788072549252.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

FLICK, Uwe, VON KARDOFF Ernst & STEINKE Ines (Hrsg.) (2000). *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Hamburg: rowohlts enzyklopädie. ISBN: 9783499556289

GIESEN, B. Triumph and trauma. Boulder: Paradigm Publishers. 2004.

HALL, Stuart, 2013. Staré a nové identity, staré a nové etnicity. In: *Postkoloniální myšlení IV*. Editor Vít HAVRÁNEK, editor Ondřej LÁNSKÝ. Praha: Tranzit.cz, 2013, 253 s. Navigace, sv. 12. ISBN 978-80-87259-24-5.

HERNOVÁ, Šárka. Němci v ČSR v letech 1950-1980 (demografická charakteristika). Slezský sborník 85, č.4, 1987

HERNOVÁ, S., Sokolová, G. 2000. Národně jazykové vědomí obyvatel národnostně smíšených oblastí České republiky. Opava: SU SZM.

HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Přeložil Pavel PŠEJA. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 207 s. ISBN 8085959550.

HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, 546 s. ISBN 8024610078.

HOUŽVIČKA, Václav. Sudetoněmecká otázka a vztahy Čechů k Německu. In: *Mezinárodní vztahy: Vol 35 No 4* (2000).

HOUŽVIČKA, Václav. Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí. Houžvička, V. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1996. 38 s., 5 příl. (Working Papers. WP 96/2.)

HOWARD, Judith A. Social psychology of identities. *Annual review of sociology*, Vol. 26, 2000, pp. 367–393

HIRT, Tomáš. Svět podle multikulturalismu, in: *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: (antropologická perspektiva)*. Editor Tomáš HIRT, editor Marek JAKOUBEK. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 279 s. ISBN 8086898229.

HÜBL, K., PECHHOLD, R., LIDL, J., (1962): *Der Schönhengstgau. Bild einer deutschen Sprachinsel*. Stuttgart: Schönhengster Heimatbund e.V.

JENKINS, Richard. *Rethinking ethnicity. Arguments and explorations*, Sage publications, London. 1997. ISBN-13: 978-0803976771

JURENDE, K.J.. Grundrisse zur Ethnographie Mährens, in: JERÁBEK, Richard. *Počátky národopisu na Moravě: antologie prací z let 1786-1884*. Přeložil Jaroslav KOVÁŘ. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997, 411 s. ISBN 8086156052.

KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci. Kaplan, Karel. Brno : Doplněk, 2002.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. Brno: Barrister & Principal, 2005, 768 s. ISBN 80-86598-98-5.

KREISSLOVÁ, Sandra, NOVOTNÝ, Lukáš. Kulturní život německé menšiny v České republice. Sandra Kreisslová, Lukáš Novotný. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. 170 stran : ilustrace (převážně barevné), mapy, faksimile ; 21 cm [Vydala Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta v nakladatelství Eva Rozkotová, Beroun] ISBN:978-80-87975-32-9

KRELLER, A., Wortgeographie des Schönhengster Landes. Brünn/Leipzig: Rudolf M. Roher Verlag (1939)

KRULÍK, Oldřich, Historický a teritoriální kontext vývoje pojmu Sudety, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze 1998..

MARADA, Radim; Občanský sektor a organizační identita. Utváření občanských identit po roce 1989, In: *Mozaika v re-konstrukci: formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Editor Csaba SZALÓ, editor Igor NOSÁL. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 235 s. Sborníky, č. 17. ISBN 80-210-3306-1.

Moravskotřebovsko: Svitavsko. Editor Vladimír NEKUDA. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, 843 s., [46] s. barev. obr. příl. ISBN 8072750267.

MRÁZEK, Josef. Mnichovská dohoda a státní občanství bývalých občanů německé národnosti. Časopis pro mezinárodní právo 15, č. 4, 1971.

MÜLLER, Karel, Rudolf ŽÁČEK, Martin ČAPSKÝ, et al. *Opava*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 80-7106-808-X.

NOSKOVÁ, Helena. Národnostní politika. In *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. Ed. Jiří Kocian. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006. ISBN 978-80-7285-133-1

NOVOTNÝ, Lukáš.: Role sociální a národnostně smíšené rodiny ve světle aktuálního výzkumu o německé menšině v České republice. In MACHAČOVÁ, J. – ŠRAJEROVÁ, O. (eds.): *Sociálně a národnostně smíšená rodina v českých zemích a*

ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti. Opava, 2003. ISBN 80-86224-44-9

OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního Podještědí*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2006, 207 s. ISBN 80-85010-92-5.

PECHOVÁ, O.: *Moravská Třebová*. Státní památková správa: Brno, 1957.

PETRÁŠ, René. Specifika právního postavení Němců na počátku komunistické éry. In: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Vydala Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010, 534 stran, xl stran obrazových příloh. Země a kultura ve střední Evropě, svazek 15. ISBN 978-80-86488-70-7..

PETRÁŠ, R., H. PETRŮV a H. Ch. SCHEU. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. 507 s. ISBN 9788087284001.

PROCHÁZKOVÁ, Jana. *Hřebečtí Němci ve staré vlasti a v Německu (k otázce identity specifické menšiny)*. 2006, Diplomová práce. Univerzita Karlova, Katedra obecné antropologie. Vedoucí práce Blanka Soukupová

RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. 2. vyd., 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1993, 295 s. ISBN 8070231475.

SILVERMAN, David. *Interpreting qualitative data*. Fifth edition. Los Angeles: Sage, [2014], xxiv, 489 s. ISBN 978-1-4462-9543-4.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991, 536 s. ISBN 8020003282.

STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích v letech 1918-1989*. In: *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. GABAL, Ivan. Praha: G plus G, 1999, 341 s. ISBN 8086103234.

STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*. Praha: ISE, 1993
*Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých
archivů*. Díl II., svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování.
Editor Adrian von ARBURG, editor Tomáš STANĚK. Ve Středoklukách: Zdeněk
Susa, 2010, 329 s. ISBN 978-80-86057-68-2.

STEHLÍKOVÁ, Eva. Aktuální kontexty obrazu Němce a Německa v české
společnosti. In: *Obraz Němců Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20.
století*. Editor Jan KŘEN, editor Eva BROKLOVÁ. Praha: Karolinum, 1998, 314 s.
ISBN 80-7184-468-0.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-
1960)*. Praha: Antikomplex, 2011, 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9.

SPURNÝ, Matěj, Sudety: vývoj a současný život jednoho pojmu, in: *Proměny
sudetské krajiny*. Editor Matěj SPURNÝ. Praha: Antikomplex, 2006, 238 s. ISBN
80-86125-75-0.

ŠIVIC, Michal. *Znalosti a názory studentů gymnázií v oblasti sudetoněmecké
problematiky*. 2015, 92 s. (165 731 znaků). Bakalářská práce. Univerzita Palackého,
Katedra sociologie a andragogiky. Vedoucí práce František Znebežánek

ŠMERAL, Jiří. *Hřebečsko, náš kraj?*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci,
2009, 136 s. ISBN 9788024424033.

ŠMÍDOVÁ, Olga. Němci v českém, Češi v německém zrcadle. In: *Češi a Němci:
dějiny - kultura - politika*. Editor Walter KOSCHMAL, editor Marek NEKULA,
editor Joachim ROGALL, přeložil Václav MAIDL. Praha: Paseka, 2001, 473 s.
ISBN 8071853704.

ŠMÍDOVÁ, Olga. Česko-německé vztahy v zrcadle tisku. Šmídová, Olga. In: *Obraz
Němců Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Editor Jan KŘEN,
editor Eva BROKLOVÁ. Praha: Karolinum, 1998, 314 s. ISBN 80-7184-468-0.

TOMÁŠEK, Marcel. Paradox vymístění: příspěvek k posttotalitní reflexi vztahu se sudetskými Němci a polsko-židovských vztahů. Sociální studia, Brno : Fakulta sociálních studií. ISSN: 1214-813X

ZICH, František. Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí - obraz Čecha, Němce, Rakušana a Róma ve vědomí obyvatel. Zich, František. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1996. (Working Papers. WP 96/4.)

Internetové zdroje

BARŠA, Pavel. Konstruktivismus a politika identity, Antropoweb (online dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_1-2_2006/03_barsa.pdf, cit. 10.2.2019)

BRUBAKER, Rogers, and Frederick COOPER. "Beyond "Identity"." *Theory and Society* 29, no. 1 (2000): 1-47. <http://www.jstor.org/stable/3108478>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Tab. 614a Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo-podle-scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-ceska-republika-2011-02yz5oqy4z> (staženo 1.1.2019)

GESELLSCHAFT FÜR DEUTSCH-TSCHECHISCHE VERSTÄNDIGUNG - Begegnungszentrum "Walther Hensel" - Svaz. [online, cit. 1.2.2019]. Dostupné z: <http://hrebecsko-schoenhengst.eu/index.php/cz/svaz>

HISTORIE – kulturverband.org. [online, cit 1.1.2019]. Dostupné z: http://www.kulturverband.org/?page_id=20&lang=cs

HISTORIE | muzeum Moravská Třebová. *Muzeum Moravská Třebová*, [online]. Copyright © Copyright Muzeum Moravská Třebová 2016 [cit. 19.02.2019]. Dostupné z: <http://www.muzeummoravskatrebova.cz/historie/>

JIHLAVA: Titulní stránka [online]. Copyright © [cit. 23.03.2019]. Dostupné z: https://www.jihlava.cz/assets/File.ashx?id_org=5967&id_dokumenty=529185

JIRKOVÁ, Ivana. Osídlování Moravské Třebové v letech 1945 - 1947 [online]. Brno, 2007 [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/x5k6t/>>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jaroslav Vaculík

KANÁL MĚSTA MORAVSKÁ TŘEBOVÁ - *YouTube* [online]. Dostupné z: https://www.youtube.com/channel/UCHjJi724RDEAY_URuBbvA-w/featured

Kulturní subjekty - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 23.03.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto/kulturni-subjekty.html>

MĚSTO - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 18.02.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto-9/>

MORAVSKÁ TŘEBOVÁ - druhá část - *YouTube*. *YouTube* [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=II0GveaC6n0>

PŘEDNÁŠKY | muzeum Moravská Třebová. *Muzeum Moravská Třebová*, [online]. Copyright © Copyright Muzeum Moravská Třebová 2016 [cit. 20.02.2019]. Dostupné z: <http://www.muzeummoravskatrebova.cz/prednasky/>

STAUFENBERG - Německo - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 18.02.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto/partnerska-mesta/staufenberg-nemecko.html>

ŠAMANOVÁ, Gabriela. *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích* [online]. [cit. 2019-03-02]. s. 6. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a138/f28/100023s_S_amanova-narodnost.pdf

ZÁKLADNÍ INFORMACE O MĚSTĚ - Moravská Třebová. *Moravská Třebová* [online]. Copyright © 2000 [cit. 18.02.2019]. Dostupné z: <http://www.moravskatrebova.cz/cs/mesto/zakladni-informace-o-meste/>

ZÁMEK MORAVSKÁ TŘEBOVÁ - YouTube. *YouTube* [online, 01.01.2019]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=HY0BGUrAc9k>

